

Engellilerin Toplumsal Hayata Katılmasına Yönelik Politikalar: Türkiye, ABD ve Japonya Örnekleri

Havva Çaha*

Öz: Engelliler, toplumsal hayata katılma konusunda çeşitli problemler ile karşılaşmaktadır. Son yıllarda engellilerin toplumsal hayattan dışlanmalarının önlenmesine yönelik çeşitli politikalar geliştirilmekle birlikte yetersizdir. Engellilerin toplumsal hayata katılımının önündeki en büyük engel, toplumda engellilere yönelik negatif tutum ve davranışlardır. Bu çalışmada, Türkiye, ABD ve Japonya’da engellilerin toplumsal hayata katılmalarını engelleyen nedenler ve bu konuda gerçekleştirilen politikalara değinilecektir. Günümüzde Dünya genelinde engellilere yönelik geliştirilen politikalar ABD’nde uygulanan politikalardan etkilenecek şekilde oluşturulmaktadır. Türkiye’de yasal düzeyde engellilere yönelik geliştirilen politikalar AB’ye uyum kapsamında değişmektedir. Buna karşılık uygulamada Anglosakson anlayıştan ziyade Japon anlayışına daha yakındır. ABD, Türkiye ve Japonya’da engellilerin toplumsal hayata katılımını düzenleyen çok sayıda yasal düzenleme gerçekleştirilmesine karşılık özellikle eğitim, istihdam politikalarının istenen başarıyı sağlamada yetersiz kaldığı söylenebilir. Çalışmada bu sorunların çözümüne yönelik çeşitli önerilerde bulunulacaktır.

Anahtar kelimeler: Engelliler, Türkiye, Abd, Japonya, sosyal dışlanma, toplumsal katılım, eğitim, istihdam.

Abstract: People with disabilities face many barriers to participate in social life as normal people. Although there have been some improvements to remove these obstacles, they are inadequate. This study examine the social inclusion with disabilities in Turkey, USA and Japan. It seems that main problems are social attitudes and behaviors towards disabled people that are similar in Turkey and Japan. This essay describes and analyzes education and employment policies for disabled people. All countries have some regulations to promote inclusive policies, but there are still some difficulties in practice. This article tries to develop some solutions in order to prevent social exclusion.

Keywords: People with disabled, Turkey, Usa, Japan, social inclusion, social exclusion, education, employment.

* Doç. Dr., Fatih Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonomi Bölümü.

E-posta: hcaha@fatih.edu.tr. Adres: Fatih Üniversitesi, İ.İ.B.F. Ekonomi Bölümü, Hadımköy, Büyüçekmece/İstanbul.

Giriş

Engellilik, dünya genelinde ırk, dil ve din ayırt etmeden görülen bir durumdur. Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde doğum öncesi tanı teknikleri gelişmediğinden genellikle doğum kaynaklı fiziksel veya zihinsel engeller karşılanmaktadır. Gelişmiş ülkelerde ise önceden tespit etmeye imkân veren tanı tekniklerinin yaygın kullanımı, dünyaya gelen engelli bebek sayısını dramatik ölçüde azaltmıştır. Bununla birlikte bu ülkelerde yaşam sürelerinin uzaması, yaşlılıktan kaynaklanan bir takım engellere yol açmaktadır. Tarih boyunca engelliler zayıf ve muhtaç kişiler olarak algılanmışlar ve onlara yönelik politikalar hayırseverlik kapsamında ele alınmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan refah devleti olgusu, beraberinde vatandaşlık haklarını gündeme getirmiştir. Bir ülkede yaşayan bütün vatandaşların, karar verme süreçlerine katılımı, eğitim ve istihdam olanaklarından eşit oranda yararlanması vatandaşlık hakları kapsamında değerlendirilmektedir. Refah devleti uygulamaları ile vatandaşların sosyoekonomik durumlarının iyileştirilmesi ve düzeltilmesi amaçlanmaktadır (Şenkal ve Doğan, 2012, s. 64). Bununla birlikte bu uygulamalar sağlıklı bireyler dikkate alınarak geliştirilmiş ve engellilerin de diğer sağlıklı vatandaşlar gibi haklarının olabileceği gündeme gelmemiştir. Refah devleti döneminde engelliler, birey ve vatandaş olarak görülmeğe ziyade hasta olarak ele alınmış ve onlara yönelik geliştirilen politikalar sadece tedavi ve yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik olmuştur.¹ Engelli hakları 1970'li yıllarda gündeme gelmeye başlamıştır. Günümüzde engellilik sosyal dışlanma kavramı ile birlikte ele alınmakta, engellilerin toplumsal hayata katılımına yönelik çeşitli politikalar oluşturulmaktadır.

Sosyal dışlanma kavramı ilk defa 1960'larda Fransa'da gündeme gelmiştir. 1974 yılında Fransız Sosyal İlişkiler Bakanı Rene Lenoir, zihinsel ve fiziksel engelliler, suçlular, alkolikler, tek ebeveynli aileler, yaşlılar, istismara uğramış çocuklar başta olmak üzere Fransızların onda birinin herhangi bir sosyal güvenceden yoksun olduğunu ve toplumdan dışlanmış olduklarını belirtmiştir (Silver, 1994, s. 532). Toplumda dezavantajlı gruplar olarak tanımlanan yoksullar, gençler, kadınlar, engelliler, göçmenler, yaşlılar ile farklı etnik grupların başta eğitim olmak istihdam olanaklarından mahrum kalmaları beraberinde yoksulluğu getirmekte ve toplumun dışına itilmektedirler (Adaman ve Keyder, 2007, s. 83).² Sosyal dışlanma kavramı ayrıca dezavantajlı gruplara yönelik önyargı ile tutum ve davranışlara da vurgu yapmaktadır (Dowling, 1999, s. 246). Dezavantajlı gruplara yönelik geliştirilen politikalar ile bu kişilerin sosyal, ekonomik ve kültürel hayattan dışlanmalarının önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Sosyal dışlanmanın karşıtı olan toplumsal hayata katılma (sosyal içermeye kavramı) ile riskli grupların eşit vatandaşlık haklarına kavuşmaları yönünde kurumsal düzeyde gerçekleştirilecek tedbirler anlaşılmaktadır (Buğra, 2005, s. 9). Sosyal dışlanma, ekonomik, siyasi ve kültürel olmak üzere çok boyutlu bir sorundur. Sosyal içermenin gerçekleşebilmesi için sosyal güvenlik sisteminin kapsamı içinde olma, sağlık hizmetlerinden yararlanabilme, eğitim hizmetlerinden yararlanabilme, emek piyasalarına erişim, mülkiyet hakkına sahip olma, siyasi temsil, toplumsal hayata katılabilme ve sosyal statü eşitliği olmak üzere bazı şartlar gereklidir (Berman ve Phillips, 2000, s. 334). Son yıllarda riskli grupların

1 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: Çaha 2014.

2 Sosyal dışlanmaya yol açan yoksulluk, hem neden hem de sonuç olarak ortaya çıkabilmektedir.

maruz olduğu sosyal dışlanmanın nedenleri, boyutları ve çözümüne yönelik çok sayıda araştırma yapılmaktadır. Bu çalışmada ABD, Türkiye ve Japonya’da engellilerin maruz kaldığı sosyal dışlanmanın nedenlerine ve sorunun çözümü kapsamında gerçekleştirilen politika ve uygulamalara değinilecektir.

Araştırma içinde incelenen ABD’de 2010 yılı verilerine göre 8 milyon görme engelli, 7,6 milyon işitme engelli, 30,6 milyon ortopedik engelli olmak üzere nüfusun % 19,2’si bir başka deyiş ile yaklaşık 57 milyon kişi engelli kapsamında ele alınmaktadır (US Census Bureau, 2012). Türkiye’de 2002 yılında yapılan engelli sayımına göre yaklaşık olarak 8,5 milyon engelli bulunmaktadır (DİE, 2004, s. 5-6). TÜİK’in 2011 yılında gerçekleştirdiği Nüfus ve Konut Araştırması’na göre ise Türkiye’de en az bir engeli olan kişi sayısı 4 882 000’dir.³ 2011 yılında gerçekleştirilen araştırmaya göre nüfusun % 1,4’ü görme, % 1,1’i işitme, % 0,7’si konuşma, % 3,3’ü ortopedik, % 2,2’si ise zihinsel engellidir (TÜİK, 2013). Japonya’daki engelli verilerine bakıldığında 2006 yılı verilerine göre 127 milyon nüfusun içinde 3,5 milyon fiziksel engelli, 2,5 milyon akıl hastası ve 500.000 zihinsel engelli olmak üzere toplam 6,5 milyon engelli bulunmaktadır. (Otake, 2006). ABD’de engelli oranının Avrupa ülkeleri, Türkiye ve Japonya’ya göre daha yüksek olmasının nedeni bu ülkedeki engellilik tanımının çok geniş bir içeriğe sahip olmasıdır (US Census Bureau, 2012). Japonya’da ise engellilik tanımı son derece dar ve kısıtlı bir içeriğe sahiptir. Bunun en önemli nedeni, Japonya’da bir kişinin engelli olarak kabul edilmesi için kişinin bizzat engelli olduğunu beyan etmesi zorunluluğudur. Kişinin kendini engelli olarak beyan etmesi, başta sağlık olmak üzere kendisi ile ilgili her tür iktisadi ve sosyal kararın alınmasında haklarından vazgeçmesi ve kendisi yerine profesyonellerin karar vereceğini kabul etmesi anlamına gelmektedir. Bu nedenle pek çok engelli resmi olarak kendini “engelli” olarak tanımlamamaktadır. Dolayısıyla Japonya’daki engelliler ile ilgili resmî rakamlar gerçek rakamların çok altındadır (Iwakuma, 2005).

Günlük ve resmî belgelerde engelliler ile ilgili kullanılan dil, engellilere yönelik algılar hakkında önemli ipuçları vermektedir. Resmî belgelerde kullanılan terimler, zaman içinde engellilere yönelik devlet düzeyinde geliştirilen politikaların nasıl değiştiğini göstermesi açısından da önemlidir. Birçok dilde fiziksel veya zihinsel yetersizlikleri bulunan kişileri tanımlamak için kullanılan terimlerin, zaman içinde önemli bir değişim geçirdiği görülmektedir. Örneğin İngilizce’de mevcut özürlü açıklayan kör, sağır ve benzeri terimlerin zaman içinde “özürlü” kavramının karşılığı olan “handicapped” kelimesine dönüştüğü görülmektedir. Çok uzun süre kullanılan bu terim, 2000’li yıllarda önce engelli anlamına gelen “the disabled” terimine, daha sonra da “engeli olan kişi ” anlamına gelen “people with disabilities” terimine dönüşmüştür. Geçtiğimiz yıllarda Amerikan Kongresi, bu kelimenin de engellileri rencide ettiğini ileri sürerek, farklı yetenekleri olan kişi anlamına gelen “the differently abled people” terimini kullanmaya başlamıştır. Şu anda engellilik, kişinin

3 Türkiye’de 2002 yılında gerçekleştirilen sayımda engelli nüfusun daha fazla olmasının nedeni kullanılan ölçütlerdir. 2002 sayımında, 1998 yılında uygulamaya konulan Özürlü Ölçütleri kullanılmıştır. Özürlü Ölçütü Sağlık Kurulu Yönetmeliği’nde 2006 ve 2010 yılında değişiklikler yapılmıştır. Yenilenen ölçütlere bağlı olarak engelli tanımının değişmesi, 2011 yılındaki sayımda engelli sayısının daha düşük çıkmasına neden olmuştur. Bu ölçüt 30 Mart 2013 tarihli Resmî Gazete’de yayınlanan yönetmenlik ile tekrar değişmiştir (Tezel, 2013). Buna bir örnek verilirse, 1996 yılında çocuk felcine bağlı olarak verilen % 40 engelli raporundaki engel oranı, 2014 yılında verilen raporda % 20’ye düşmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz: Engelliler.biz 2015.

yürüyememesi değil, tekerli sandalye ile istediği yere erişiminin gerçekleşmemesi olarak ele alınmaktadır (Perju, 2011).

Türkçede engellileri tanımlamak için kullanılan kavramlar biraz geriden de olsa, İngilizceye paralel bir seyir izlemektedir. Önceleri "sakat", "kör-ama", "sağır", "dilsiz-lal", total, çolak gibi negatif anlamlar taşıyan kelimeler, önce "özürlü" kelimesine daha sonra da "engelli" kelimesine dönüşmüştür. Türkiye AB'ye uyum sürecinde yasa ve yönetmenliklerde değişiklikler yapmaktadır. Bu durum engelliler ile ilgili mevzuatı da etkilemektedir. Türkiye'de 7 Temmuz 2005 yılında 5378 sayılı Özürlüler Yasası yürürlüğe girmiştir. 2013 yılında gerçekleştirilen değişiklik ile "özürlü" kelimesi yerine "engelli" kelimesi kullanılmaya başlanmış ve yasanın adı Engelliler Hakkında Kanun Olarak değiştirilmiştir.⁴ Dolayısıyla Türk yasa ve mevzuatında AB'ye paralel olarak değişikliklerin yapıldığını söyleyebiliriz. Yasalarda gerçekleşen bu iyileşmeye rağmen toplumda bu kişiler yaygın biçimde sakat olarak tanımlanmaktadır. Türkiye'de toplum tarafından birini aşağılamak için hala "kör müsün?", "sağır mısın?", "geri zekalı", "kafadan sakat", "özürlü müsün" vb. gibi hakaret içerici ve küçültücü ifadeler de yaygın olarak kullanılmaktadır. Gerek ABD, gerekse Türkiye'de dilin gelişiminde böyle bir seyir görülmesine rağmen, Japonya'da engellileri tanımlamak için kullanılan "Sho-gai-sha" kelimesi, bir değişim geçirmeden son elli yıldır kullanılmaktadır. Japonya'da engelliler konusunda yaptığı çalışmalar ile tanınan Miho Iwakuma'ya göre bu terim en azından etimolojik olarak engellileri zararlı, kirli, musibet gibi kelimeler ile ilişkilendirmektedir.⁵ Konfüçyüs değerlerinin benimsendiği Japon toplumu, temelde homojenlik kavramına dayanmakta ve farklılıklar kabul edilememektedir.⁶ Japonya'da engellileri tanımlamak için kullanılan kelimelerden bir diğeri olan "meiwaku" kelimesi ise, kültürel normları ve beklentileri bozan ve diğerlerinden farklı olan, ya da farklı davranan kişi anlamına gelmektedir (Iwakuma, 2005, s. 131). Bu kelime aynı zamanda "diğerlerine yük olma" anlamındadır. Engelliler toplumun uyumunu bozan kişiler olarak görülmekte, bu durumun düzeltilmesi için onlardan daha çok çalışmaları ve topluma yük olmamaları beklenmektedir. Sonuç olarak engelliler, Japon toplumunda sürekli negatif bir ayrımcılığa maruz kalmakta ve toplumdaki dışlanmaktadır (Morioka, 2002). Japonya'da engellilerin hadlerini bilmeleri, topluma minnettar olmaları ve kendileri hakkında alınan kararlara hiç itiraz etmeden uymaları öğretilmektedir (Stibbe, 2004, s. 21). Türkiye'de resmî dilin AB'ye uyum süreci nedeniyle dinamik bir yapıya sahip olduğunu ve İngilizce terminolojiye paralel olarak değiştiğini, günlük yaşamda ise daha yavaş bir değişimin olduğunu söyleyebiliriz. Buna karşılık Japonya'da dil daha statik bir yapı sergilemektedir. Bu durum engellilerin hem resmî hem de günlük hayatta hâlâ aşağılayıcı terimlere maruz kaldıklarını göstermektedir.

4 Benzer şekilde 1475 sayılı İş Kanunu'nda yer alan "sakat" kelimesi 30.05.1998 tarihli 572 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname'nin 13. Maddesi'nde yer alan hükümlerle "özürlü" olarak, 4857 Sayılı İş Kanunu'nda yer alan "özürlü" kelimesi ise 25.04.2013 tarihli 6462 sayılı Kanunun 1. maddesiyle, "engelli" olarak değiştirilmiştir.

5 Japonya'da birinin engelli olduğunu kabul etmesi, vazgeçme kavramı ile ilişkilendirilmektedir. Bir başka deyiş ile engelli biri, kendinin tedavi süreçlerinde ikincil olduğunu kabul etmekte ve haklarını profesyonellere devretmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Iwakuma 2005.

6 Örneğin protez bacak kullanan bir kadın kendini engelli olarak görmediğini buna karşın toplum tarafından böyle etiketlendiği için bu durumdan kaçınmak amacıyla sürekli uzun pantolonlar giydiğini belirtmiştir.

ABD, Türkiye ve Japonya'da Engelli Hakları ve Hareketleri

Engelli haklarının gelişimine bakıldığında ülkelerde izlenen politika modelleri ile paralel bir seyir izlediği görülmektedir.⁷ Modern anlamda engellilere yönelik uygulanan politikalarda ilk olarak medikal model benimsenmiştir. Medikal modelde, engelliler hasta olarak ele alınmakta, engellilik çözülmesi gereken bir kusur olarak görülmekte ve sadece onların rehabilitasyonuna yönelik çeşitli iyileştirmelerle yetinilmektedir. Medikal modelde engelliler, eğitim, çalışma ve yaşam becerileri açısından eksiklikleri olan kusurlu bireyler düşünülmemekte ve sadece onlara yönelik eğitim yerleri, iş yerleri ve yaşayacak yerler tahsis edilmektedir. Medikal model kapsamında oluşturulan politikalarda sağlıklı ve engelli ayrımı çok bariz bir şekilde görülmekte, engellilere yönelik oluşturulan her program ve politika ile aslında sakatlar tamamen ayrı yaşam alanlarında tutulmaktadır.⁸ Başka bir deyiş ile engelliler "normal" bireylerden farklı bir kategoride ele alınmaktadır. Bu modelde sağlıklı bireyler seçme hakkı olan ayrıcalıklı kişiler olarak ele alınırken engelli bireyler seçme hakkından mahrum oldukları için kendilerine sunulan ile yetinmektedir (Waddington ve Diller, 2002). Dolayısıyla, engelli bireyler normal hayatın dışına itilmekte ve daha düşük yaşam standartlarına sahip olmaktadır. Medikal model, engellilere yönelik ayrımcılığın artmasına neden olduğu gerekçesi ile eleştirilmektedir (Oliver, 1990b). Medikal modelde, engelli aciz görüldüğünden onunla ilgili karar verme yetkisi profesyonellere bırakılmaktadır.

1980'li yıllarda medikal modelin biraz daha iyileştirilmiş şekli olan sosyal model gündeme gelmiştir. Bu modele göre engellilik hâline, kişinin sahip olduğu görme, işitme, duyma vb. özür durumundan ziyade toplumun bu kişilerin toplumsal hayata bütünleşmesini sağlayacak tedbirleri almaması sebep olmaktadır. Bu model engelliliğin toplumdaki önyargı, ayrımcılık ve dışlanmadan kaynaklandığını belirtir.⁹ Bu modele göre engellilik sosyal, kültürel, ekonomik ve çevresel engellere bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Bir başka deyiş ile engellilik toplum tarafından yaratılan ve üretilen bir durumdur (Oliver, 1996, s. 33). Sosyal model, başta doktorlar olmak üzere sağlık personelinin engellilerin görüş ve isteklerini dikkate alması ve karar verirken ortaklaşa hareket etmelerini gerekli kılar (Oliver, 1990). 1990'lı yıllardan itibaren engellilik insan hakları sorunu bağlamında ele alınmaya başlanmıştır.

Engellilerin insan hakları konusu ve toplumsal hayata katılımının sağlanmasına yönelik talep ve politikalarda sivil toplum kuruluşlarının önemli bir yeri vardır. Dünya genelinde engelli sivil toplum kuruluşlarının ortaya çıkışı ve baskın bir örgüt niteliği kazanmalarında, ABD'de ortaya çıkan Bağımsız Yaşam Hareketi'nin (daha sonra Bağımsız Yaşam Merkezi ismini almıştır) önemli bir rolü vardır. Bağımsız Yaşam Hareketi sadece ABD'de değil Dünya genelinde etkinliği olan küresel ölçekte bir sivil toplum örgütüdür. Bağımsız Yaşam Hareketi, 1970'li yıllarda engellilere başta bağımsız yaşam becerileri konusu olmak üzere çeşitli konularda eğitim ve danışmanlık hizmetleri veren merkezler olarak ortaya çıkmışlardır. Bağımsız Yaşam Hareketi 1980'li yıllarda ABD geneline yayılmış ve engelli bireylerin vatandaşlık hakları konusunda gerçekleştirdiği mücadele, engelli haklarını düzenleyen

7 Yasalarda engelli tanımı gerçekleştirilirken medikal modelin dikkate alındığı görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Bagenstot 2003.

8 Bu model kadınlar ve etnik azınlıklara da uygulanmıştır.

9 Engelli Haklarının ortaya çıkışı ve uygulanan modeller hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz.: Okur ve Erduran 2010.

yasaların çıkarılmasında son derece etkili bir rol oynamıştır (Quinn ve Degener, 2002, s. 60). Bu merkezlerin en belirgin özelliği tamamen engelli kişilerce kurulması ve yönetilmeleridir.¹⁰ Bu hareket, medikal modelin engellileri birey yerine hasta olarak gördüğünü belirtmiş, dolayısıyla bunun, ayrımcılık ve dışlanmaya yol açtığını öne sürmüştür. Bağımsız Yaşam hareketi bunun yerine engellileri birey olarak dikkate alan bir yaklaşım sergilemiş, engellinin fiziksel özüünden ziyade toplumdan kaynaklanan engellere odaklanılması gerektiğini öne sürmüşlerdir. Bu nedenle baskıcı ve marjinalleştiren medikal model yerine özgürlükçü ve katılımcı bir yaklaşımı benimseyen sosyal modelin benimsenmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bağımsız Yaşam Hareketi temsilcileri profesyoneller yerine engelli bireylerin mümkün olduğunca kendi kararlarını vermesi ve bağımsızlıklarına saygı duyulması konusunda ısrarlı bir tutum içindedirler (Winter, 2004, s. 345-349).

Bağımsız Yaşam Hareketi 1973 yılında BM tarafından ilan edilen "BM Özürlü Bireylerin Hakları Beyannamesini" başta olmak üzere 1980'li yıllardan itibaren başta Kanada ve İngiltere olmak üzere, Dünya genelinde engelli hareketlerinin gelişimini doğrudan etkilemiştir. Bu bağlamda 3 Aralık 1981'de BM tarafından ilan edilen ve sloganı "tam katılım ve eşitlik" olan özürlüler yılının ilan edilmesinin arka planında yer alan bir örgüt olarak da dikkati çekmektedir. BM'nin engelli haklarını düzenleyen bildirgesi, dünya genelindeki engelli politikaları için bir dönüm noktası olarak ele alınmaktadır. BM'nin hazırlamış olduğu rapora göre engellilerin toplumsal hayata tam katılımı ve eşit muamele görme hakkının önündeki temel engel, toplumsal tutum ve davranışlardır. Buna ek olarak sosyal ve fiziki çevrenin engellilerin ihtiyaç ve isteklerine göre yeniden ayarlanması gereklidir. BM, engellilerin çeşitli organizasyonlar yoluyla görüşlerini dile getirmelerini ve durumlarını iyileştirecek faaliyetlerde bulunmalarını da teşvik etmektedir (United Nations, 2000). BM tarafından hazırlanan bu bildirme, Bağımsız Yaşam Hareketi'nin görüşlerini yansıtmaktadır.

Bağımsız Yaşam Merkezleri, 1988 yılında kör ve sağırlara eğitim veren Gallaudet Üniversitesi rektörlük seçimlerinde etkin bir rol oynamış ve Amerikan toplumunun desteğini kazanmıştır.¹¹ Engellilere eğitim veren bu üniversitedeki rektör seçimlerinde ilk defa işitme engelli bir kişi rektörlük yarışına girmiştir. Okul öğrencileri, engellilere yönelik eğitim veren okulda engelli bir rektör seçilmesi yönünde kampanya yürütmüşler fakat başarılı olamamıştır. Bunun üzerine üniversitede dersler boykot edilmiştir. Öğrencilerin ısrarlı protestolarına dayanamayan yeni rektör istifa etmiş ve işitme engelli aday rektör olarak göreve başlamıştır. Bu gösteriler ile bağımsız yaşam hareketi, engellilere yönelik hizmet veren kuruluşlarda engellilerin söz hakkının olduğunu ve karar verme makamlarında engellilerin de yer alması gerektiğini vurgulamıştır. 1980'li yıllara kadar engelli hakları konusunda tepkisiz bir tavır sergileyen Amerikan kamuoyunun bu süreçte göstericilere tam destek verdiği görülmektedir. Bu süreçte protesto eden göstericilerin büyük bir kısmının bu üniversitenin öğrencisi olmayan sağlıklı kişiler olması bunu göstermektedir. Bu gösteriler ayrıca basının engellilere yönelik tutum ve davranışında kökten bir değişime neden olmuştur. Daha önce, sağır ve körleri çok küçük bir azınlık grubu olarak gören basının bu tutumundan vazgeçerek eylem-

10 Bu yıllarda özellikle İskandinav ülkelerinde de bağımsız yaşam merkezlerine benzeyen kurumlar bulunmakla birlikte, buralarda yaşayan engelliler hizmet alan kişilerdir. Yönetimde söz hakkı bulunmamaktadır.

11 Gallaudet Üniversitesi, 1864 yılında Columbia Körler ve Sağırlar Enstitüsü tarafından kurulan dünyanın ilk körler ve sağırlar üniversitesidir.

cileri sağlıklı, zeki, ne istediğini bilen çekici genç kişiler olarak tanımlaması ilginçtir. Bu gösteriler ile ilgili medyada çıkan haberlerde engelliliğin ikincil planda kaldığı görülmektedir (Switzer, 2003). Bu gösteriler sonrasında Amerika'da engellilere yönelik oluşturulan politikalarda kapsamlı değişiklikler görülmüş ve engelli hakları gündeme gelmeye başlamıştır.

Amerikan Kongresi tarafından, 1990 yılında çıkarılan engellilere yönelik her tür ayrımcılığın önlenmesi ve engellilerin toplumsal hayata tam katılımının sağlanması amacıyla çıkarılan ve federal düzeyde geçerliliği olan Engelli Amerikalılar Yasası (ADA), Bağımsız Yaşam Hareketi'nin en büyük başarısıdır. Bunun en önemli nedeni ADA'nın özellikle diğer gelişmiş ülkelerde çıkarılan yasaları da derinden etkilemesidir. 1990 yılında uygulamaya konan ADA ile, sosyal model yaklaşımı terk edilmiştir. Engelli sorunu sivil haklar (vatandaşlık hakları) ve fırsat eşitliği kapsamında ele alınmaya başlanmıştır.¹² Fırsat eşitliği, engelli bireyler ile sağlıklı bireyler arasında ayırım gözetmeme (eşit muamele yapma) anlamına gelir. Engelliler için sivil haklar yaklaşımının benimsenmesi ile engellilere yönelik her tür ayrımcılığın ortadan kaldırılması ve toplumsal hayata tam katılımın sağlanması amaçlanmaktadır (Kanter, 2003).¹³

Bağımsız Yaşam Merkezleri, dünya genelindeki engelli hareketlerini derinden etkileyen bir sivil toplum hareketidir. Günümüzde özellikle gelişmiş ülkelerdeki engelli hareketi temsilcilerine bakıldığında, hepsinin Bağımsız Yaşam Merkezleri ile bir şekilde ilişki içinde olduğu görülmektedir. Bağımsız Yaşam Merkezleri'nin önderliğindeki engelli hareketleri ve protestoları, diğer sivil toplum gruplarından oldukça farklıdır. Bu merkezlerde diğer sivil toplum hareketlerinin aksine lider figürü bulunmamaktadır. Bu merkezler engellilere yardım anlayışından vazgeçilerek engellilerin toplumsal hayata katılımı, tercih ve kendi hayatları üzerinde kontrol haklarına sahip olmaları yönünde mücadele etmektedir (Barnes ve Mercer, 2005, s. 71). Bağımsız Yaşam Hareketi'nin uğraşları sonucunda çıkan ADA, 1999 yılında Kanada, 2003 yılında da AB tarafından engellilere yönelik oluşturulan politikaların temelini oluşturmaktadır. İlerleyen yıllarda mahkemelere intikal eden engelliler ile çeşitli davalarda, yargıçların ortak bir tutum ve davranış geliştiremediği, birbirleri ile çelişen dava sonuçları nedeniyle, ADA 2008 yılında yeniden gözden geçirilmiş ve engelli tanımı, hakları ve diğer hususlarda bir standart sağlanmıştır (Perju, 2011). AB'nin benimsediği engelli hakları yaklaşımında ADA'nın etkisi açıkça görülmektedir. 2003 yılında AB'nin ADA'ya paralel bir şekilde geliştirdiği engelli hakları, AB'ye uyum sürecinde sürekli değişiklikler yapan Türkiye'yi de dolaylı olarak etkilemektedir.

Japonya'daki engelli hareketleri Batılı ülkelerdeki engelli hareketler ile yakın etkileşim hâlinindedir. Bununla birlikte Japonya'daki engelli algısı, engelli hareketlerinin seyri ve engellilere yönelik uygulamalar ABD ve Batılı ülkelerden tamamen farklıdır. 1960'lı yıllara kadar Japonya'da engelli bir çocuğa sahip olan ailelerin, engelli bir çocuk dünyaya getirdiği için utanç duyarak ve toplumdan elini ayağını çekmeleri sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Özellikle annelerin bu utancın ve suçlamanın hedefi olduğu ve bundan

12 Sivil haklar yaklaşımı, insan hakları yaklaşımın içinde yer almaktadır. İnsan Hakları, sivil haklar, siyasi haklar ve ekonomik hakları da kapsayan daha geniş hak ve özgürlükler bütünüdür. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: Sivil haklar içinde, insan hakları konusunda ayrıntılı bilgi için; Türkiye İnsan Hakları Kurumu 2006; Demirhan 2006.

13 Bu yasanın geçmesiyle birlikte engelli kişi anlamına gelen "people with disabilities" yerine farklı yetenekleri olan kişi anlamına gelen "the differently abled people" terimi kullanılmaya başlanmıştır.

kurtulmak için engelli çocuklarını eve kapattıkları görülmektedir (Morioka, 2002).¹⁴ Geniş ailede kolaylıkla dış dünyadan gizlenen engelli bireyler, 1960'lı yıllarda yaşanan ekonomik büyüme, şehirleşmenin artması, geniş aileden çekirdek aileye geçiş gibi etkenler ile birlikte daha görünür hâle gelmişlerdir. Japonya'da engelli hareketleri, 1960'ların sonlarında bir grup serebral palsi hastasının oluşturduğu Mavi Çimen Grubu tarafından yürütülen "bağımsız yaşam hareketi" ile (Aoi Shiba no Kai) başlamıştır.¹⁵ Mavi Çimen Grubu, toplumun kendilerine biçtiği eve kapatma, görmeme, gözden uzak tutma gibi davranışlara karşı çıkarak, toplumda var olmaya yönelik hak talebinde bulunmuşlardır. 1970'li yıllarda ise Fuchu Ryoiku Center tarafından, engellilerin gayri insani koşullarda yaşadıkları durumlar kamu gündemine taşınmaya başlanmıştır. 1970'lerde engellilerin kurumsallaşmaya başlamasından sonra, bu yıllarda görülen sosyal hareketler arasında engelli hareketleri önemli bir yer tutmaya başlamıştır (Onoue, 2006).¹⁶ 1960 ve 1970'li yıllarda engelli hareketlerinin artmasıyla birlikte, Japonya'da bu hareketlere katılan engelli kişilere yönelik düşmanca tepkiler oluşmaya başlamıştır. Engellilerin boyun eğmeye itiraz etmeleri ve insan hakları talebinde bulunmaları Japon toplumu tarafından bir tür hakaret olarak algılanmıştır. Grevlere ve oturma eylemlerine katılan engelli hakları eylemcileri, toplum tarafından nankör ve radikal olarak tanımlanmıştır (Hayashi ve Okura, 2001). Japonya engelli hareketi temsilcileri bu hareketin temelini "kurumlar yerine toplum içinde yaşama talebi" olarak adlandırmaktadır (Pennell, 2001).

1980'li yıllarda Amerikan bağımsız yaşama merkezleri ile kurulan ilişki, Japonya'daki engelli hareketinin ivme kazanmasına yol açmıştır. 1981 yılında BM tarafından ilan edilen "özürlüler yılı" Japonya'daki politikalar için bir dönüm noktasıdır. BM'nin öncülüğündeki uluslararası camianın tepkileri nedeniyle, Japon hükümeti, uluslararası standartları yakalamak amacıyla, karar verme sürecinde engelli kişilerin de yer aldığı çeşitli kurumlar oluşturmuştur. Bu çabaların sonunda, 1992 yılında hazırlanan bir yönetmenlik ile engelliler ayrı bir grup olarak ele alınmaya başlanmıştır (Horner ve diğerleri, 2002, s. 366).¹⁷ Bununla birlikte 2003 yılında çıkan yeni yönetmenlikte engellilere yönelik ayrı bir bölüm ayrılmadığı, dezavantajlı grupların içine dâhil edildiği görülmektedir (Onoue, 2006). Dünya genelinde engellilere verilen haklarda iyileştirmeler görülürken, Japonya'da mevcut koşullarının iyileştirilmesine yönelik yeni adım atılmamakta hatta mevcut haklar üzerinde geriye dönüş diye nitelendirilebilecek politikalar oluşturulmaktadır. Örneğin 2007 yılında Japon hükümeti engellilere sağlanan bir takım hakları yeniden düzenlemek istemiştir. Bu durum üzerine on bin engelli Japon hükümeti protesto etmek için sokaklara dökülmüştür.

14 1972 yılında çıkarılan Irkin Korunması Yasası, kadınların kürtaj yapmasını sınırlandırırken, engelli fetüslerin alınmasına imkân tanıyan bir ayrıcalık eklemiştir.

15 1960'lı yıllardaki Japonya için yüksek ekonomik büyüme ve "engelli kişilerin sosyalleşmesi" olarak görülebilir. 1960'lı yıllar gene bazı ailelerin engelli çocuklarını öldürmesi ile hatırlanmaktadır. Bu yıllarda engelli çocuklara yönelik genel yaklaşım, "olmaması gereken hayatlar" şeklinde özetlenebilir.

16 Bu kişiler daha da ileri giderek ailelerini ve bakım merkezlerini terk ederek gönüllüler tarafından desteklenen bağımsız yaşam merkezlerinde yaşamaya başlamışlardır.

17 1960 ve 1970'li yıllarda Japonya'da engellilere yönelik tutum ve davranışlar düşmanca olarak tanımlanmaktadır. 1980'li ve 1990'lı yıllarda ise Japon toplumunun daha içerici bir tutum ve davranış içine girdiği görülmekle birlikte yeterli değildir. Örneğin 1984'te otistik bir çocuk annesi tarafından öldürülmüştür (Okahara, 78). Bu durum günümüzde de etkisini devam ettirmekte olup, engellilerin aileleri ile birlikte utanç içinde bir hayat sürdürdükleri görülmektedir (Hayashi and Okuhira 2001: 861).

Bağımsız Yaşama Hareketi'nin çıkış noktasında "bağımsız yaşam" olgusu yatmaktadır. Bağımsız Yaşam Merkezleri tarafından üzerinde sürekli vurgu yapılan "bağımsız yaşam" olgusu, engelli bireylerin de diğer sağlıklı bireyler kadar kendi ayakları üzerinde durabileceği fikrine dayanmaktadır. Bağımsız yaşam kavramı, Anglosakson ülkeler ile Asyalı ülkelerde farklı anlamlar taşımaktadır. ABD'de bir kişinin kendi evinde yaşaması yetişkinlik ve olgunluk olarak adlandırılmakta ve toplum tarafından kabul edilmektedir. ABD'de benimsenen fırsat eşitliği, engelli bireyler ile sağlıklı bireyler arasında ayrım gözetmeme (eşit muamele yapma) anlayışına dayanır. Dolayısıyla engelli bireylerin de kendi ayakları üzerinde durabilmesi, başka bir evde yaşamak istemesi kabul edilmekte ve teşvik edilmektedir. Özgür irade (kendi kaderini belirleme hakkı), kendine güven, insan hakları, toplum merkezleri gibi kavramlar Japon kültürüne yabancı kavramlardır (Tsuda, 2006, s. 152). Dolayısıyla bu kavramın değil engelliler sağlıklı bireyler için dahi kullanıldığı pek görülmemektedir. Örneğin, Japonya'da yaşları 20-34 arasında değişen bekâr erkeklerin % 60'ı ile bekâr kadınların % 80'i aileleriyle birlikte yaşamaktadır. Ayrıca aileleri ile birlikte yaşayan çiftlerin oranının da % 26 olduğu göz önünde tutulursa Japon kültüründe, bekâr bireylerin evlenene kadar aile yanında yaşaması doğal karşılanmaktadır (Yamada, 2000, s. 50).¹⁸ Başkalarına engel olmama, özür dileme, engelli olmayan kişilerin yardımlarına teşekkür etme ve minnettar olma gibi kavramlar ile yetiştirilen Japon engelliler için bu kavramın ifade ettiği şey tamamen farklıdır. Japonya'da engellilerin bağımsız yaşaması denildiğinde, engellilerin başta kişisel bakım olmak üzere bazı şeyleri yardım almadan yapabilmesi anlaşılmaktadır. Örneğin, bir engellinin kıyafetlerini giymesi iki saat sürse bile kişinin kıyafetini giyebilmesi bir tür bağımsızlık olarak adlandırılmaktadır. Japonya'da şu anda 142 bağımsız yaşam merkezi bulunmaktadır. Yapısal bu farklılıklar nedeniyle, Japon bağımsız yaşam merkezlerinin öncüleri, bu kurumları Japonya'da oluştururken toplumun değerlerine daha uygun merkezler hâline getirmeye çalışmışlardır (Heyer, 2000a, s. 123-124).¹⁹

ABD'de eşitlik anlayışı, eşit muamelede bulunma anlamına gelmektedir. Japonya'da ise eşit haklar denildiğinde, engellilerin farklı ihtiyaçlara sahip olduğu kabul edilmekte ve buna yönelik tedbirler getirilmektedir. Bu durum en bariz biçimde hava limanlarındaki uygulamalarda kendini göstermektedir. ABD'de herhangi bir havaalanında tekerlekli sandalye kullanan bir kişi için ulaşılabilir hizmetler sunulmakta ve herkes aynı tesisleri ve imkânları kullanmaktadır. Uçağa varış süresince engelli her tür işlemi kendi yapmak durumundadır (DOT, 2009). Buna karşılık, Japon havaalanlarında engelli yolculara refakatçi verilmekte ve engelli yolculara diğer yolculardan daha farklı uçağa binme ve inme işlemleri yapılmaktadır. Çünkü havaalanı yetkilileri bu farklılığı bilmekte ve bu özel ihtiyaçlara göre ayarlamalar yapmaktadır (JAL, 2013). Havaalanlarındaki engelli yolculara yönelik uygulamaya bakıldığında, Türkiye'deki uygulamanın Japonya'daki uygulama ile birebir aynı olduğu dikkati çekmektedir. Örneğin, THY eğer refakatçisi yoksa engelli bireylere havayolu veya yer hizmetleri

18 Japonya'da yirmili yaşların sonunda olup da hâlâ ailesiyle yaşayan kişiler için "parazit" terimi (parasite single) kullanılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Yamada 2000.

19 Japonya'da bağımsız yaşama merkezleri 1986 yılında Tokyo'da açılmıştır. Şu anda Japonya'da engelli hareketinin liderleri olarak tanımlanabilecek kişiler Amerika'da bağımsız yaşama merkezlerinde eğitim almış kişilerdir. Japonya'daki bağımsız yaşam hareketi merkezleri için "bağımsızlık" kişinin evinden ayrılması, kendi evi olması ve kişinin hayatını kendi kurallarına göre yaşaması anlamına gelmektedir. Bu hareketin liderleri, aileye bağlılığın tam bağımsızlık önünde bir engel oluşturduğunu düşünmektedirler. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Heyer 2000a.

görevlisi yardım etmektedir. Engelli yolcular ilk önce uçağa alınmakta ve en son çıkartılmaktadır. THY dışında, engelli yolculara yönelik tedbirlerin alınmadığı görülmektedir. Örneğin, 2010 yılında görme engelli bir yolcu Malatya'dan İstanbul'a gitmek için bileti olmasına rağmen, refakatçisi olmadığı gerekçesi ile uçağa bindirilmemiştir (Cebeci, 2010).

Türkiye'de engelli bireylere yönelik atasözü ve deyimlere bakıldığında negatif bir algının olduğu görülmektedir. Örneğin "körle yatan şaşşı kalkar", "bitli baklanın şaşşı alıcısı olur", "kel ölür sırma saçlı olur, kör ölür badem gözlü olur", "kör atın kör müşterisi", "eli ayağı düzgün birini bulmak" "kör topal gitmek" gibi atasözleri bunlara örnek olarak verilebilir. En azından toplumun bir kesiminde engelli çocuğa sahip ailelerin işlemleri oldukları günahahtan ötürü Allah tarafından cezalandırıldığı şeklinde bir algılayış olduğu da görülmektedir. Bu nedenle bu kişiler engelli çocuğu olan aileler ile bir araya gelme konusunda isteksizdir. Toplumun bir kesimi ise bu durumu kaderci bir anlayışla ele almakta ve engelli çocuğu olan ailelere acımaktadır (Aslan ve Şeker, 2011, s. 458-459). Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı tarafından 2009 yılında gerçekleştirilen "Toplumda Özürlülük Algısı" araştırmasına göre "Özürlü Denildiğinde Aklınıza Ne Geliyor?" sorusuna % 24,2 oranında "yardıma muhtaç kişi" yanıtının verildiği görülmektedir. Araştırmaya göre toplumda engellilere yönelik acıma duygusu hâkimdir. Araştırmaya katılanların % 32'si "ruhsal ve duygusal", % 28,2'si "zihinsel engellilerle arkadaş olmam" derken, "zihinsel engellilerle çalışmam diyenlerin oranı % 30,1'e çıkmaktadır. Araştırmaya katılanların % 25,9'u "ruhsal ve duygusal", % 19,1'i ise "zihinsel engellilerle komşu olmak istemem" yanıtını vermiştir (ÖZİDA, 2010). Ayrımcılığı Önleme Platformu'nun Engelli Konumlandırma (Algı ve Ayrımcılık) Araştırmasına göre de engelliler ile komşu olmak istemeyenlerin oranı yaklaşık % 70 civarındadır (Hürriyet, 2012). Bir başka deyiş ile Türkiye'de insanların büyük bir kısmı ruhsal sorunları olan zihinsel engelliler ile arkadaş olmak istememektedir. Engelli bireyler ile aynı iş yerinde çalışmak istemeyenlerin oranı oldukça yüksektir. Örneğin, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumunda müdür olarak çalıştığını belirten bir engelli, personelin kendisiyle çalışmak istemediğini ve kendisinden emir almaktan rahatsızlık duyduğunu belirtmiştir (TBMM, 2013, s. 28). Özürlüler İdaresi tarafından 2010 yılında gerçekleştirilen Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması'na katılanların % 75'i engellilere yönelik ayrımcılık yapıldığına inanmaktadır (ÖZİDA, 2010, s. 64). Engel grupları içinde zihinsel engellilerin % 35,7 ile en fazla ayrımcılığa uğradığına inanıldığı görülmektedir (ÖZİDA, 2010, s. 66). Bununla birlikte son on yılda engellilere yönelik ayrımcılığın azaldığına inanılmaktadır. Bunun en önemli nedeni 2003 yılından itibaren yasal mevzuatta gerçekleştirilen değişikliklerdir.

Türkiye'de engellilerin örgütlenmesi diğer ülkelere göre oldukça yavaş ve etkileri daha düşük nitelikli olmuştur. Türkiye'de 1950 yılında Altınokta Körler Derneği, 1960 yılında Türkiye Sakatlar Derneği, 1970 yılında Türkiye Özürlüler Derneği, Bedensel Engelliler Dayanışma Derneği ise 1993 yılında kurulmuştur. Engelli dernekleri konfederasyonlar şeklinde birleşmektedir (Güloğlu, 2015, s. 479). Türkiye'de engelli hakları, bizzat engelliler tarafından istenilen ve karar mercilerine iletilen talepler ve sonrasında oluşturulan politikalarından değil, uluslararası anlaşmaların getirdiği yükümlülükler kapsamında çıkarılan yasa ve yönetmenliklerle elde edilmiştir. Türkiye'de engellilik konusunda gerçekleştirilen politikalarla bakıldığında 1970'lere kadar yoksulluk ve muhtaçlık ekseninde yaklaşıldığı görülmektedir. Bu çerçevede 1976 yılında yaşlı ve engellilere yönelik gelir yardımı yapılmasını düzenleyen 2022 sayılı yasa önemlidir. BM tarafından 1981 yılında kabul edilen özürlüler

yılı sonrasında 1981 yılında önce Sakatları Koruma Milli Koordinasyon Kurulu kurulmuş ve 1982 Anayasası'nda engelli kişilerin hakları belirtilmiştir. BM, 1982 yılından itibaren 10-16 Mayıs "Sakatlar Haftası", 1992 yılından itibaren de 3 Aralık gününü Dünya Özürlüler Günü olarak kabul etmektedir. Her iki karar da Türkiye'de uygulanmaktadır (Devlet Denetleme Kurulu, 2009). Türkiye'de 1996 yılına kadar engellilere yönelik özel bir yasadan bahsetmek mümkün değildir. 1997 yılında Sakatları Koruma Milli Koordinasyon Kurulu kapatılmış yerine Özürlüler İdaresi Başkanlığı kurulmuştur. 5378 sayılı Özürlüler Kanunu 7.7.2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 5378 sayılı Özürlüler Kanunu, dördü geçici olmak üzere 56 maddeden oluşmaktadır. İlk 16 maddesi bakım, rehabilitasyon, istihdam, eğitim, iş ve meslek konuları üzerinedir.

TBMM, 2007 yılında Avrupa Sosyal Şartını, 2008 yılında da BM Engelli Hakları Sözleşmesini kabul etmiştir. Bu tarihten sonra fırsat eşitliği ilkesi kapsamında engellilerin toplumsal hayata katılımını sağlamaya yönelik olarak yasal mevzuatta değişiklik yapılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda Anayasa'nın 2. Maddesi "sosyal devlet ilkesi", 10. Maddesi ise "eşitlik ilkesi" kapsamında devleti, engellilerin toplumsal hayata ve istihdama katılmasını sağlayacak tedbirleri almak konusunda sorumlu tutmaktadır. Anayasa'nın 10. Maddesi "Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir" demektir. Bununla birlikte pozitif ayrımcılık konusunda getirilen "Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz." (Ek: 7/5/2010 - 5982/1 md.) ile engellilere yönelik geliştirilecek politikaların eşitliğe aykırı olmadığını belirtmektedir. 5378 Sayılı Yasanın 1. Maddesi, engellileri temel hak ve özgürlükler açısından diğer bireyler ile eşit tutmakta ve toplumsal hayata katılım konusunda önlemlerin alınacağını belirtmektedir. Yasanın 3. Maddesi "Fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyuşsal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen bireyi" engelli olarak tanımlamaktadır. Yasa doğrudan veya dolaylı olarak engelli bireylerin ayrımcılığa uğramasını yasaklamaktadır. Bu yasanın 4. Maddesi ise engellilerin kendi seçimlerini yapma özgürlüklerinin bulunduğunu ve bağımsız yaşayabilmeleri için erişilebilirliğin sağlanması gerektiği konusuna vurgu yapmaktadır (5378 Sayılı Kanun, 2015).

Avrupa Sosyal Şartının 15. Maddesi engellilerin toplumsal hayatta bağımsız olması ilkesini kabul etmektedir. Bağımsız Yaşam konusu, 2014 yılında yapılan değişiklik ile Engelliler Yasasında da dile getirilmiştir. Yasada bağımsız yaşam ile ilgili olarak, 3. Maddenin f fıkrasındaki erişilebilirlik ile ilgili bölümde, h fıkrasında Habitilasyon²⁰, k fıkrasındaki rehabilitasyon²¹ maddelerinde genel olarak kişinin ihtiyaçlarını karşılamadaki beceri olarak algılandığı görülmektedir. Yasanın 4. Maddesinin 2. Fıkrasında ise "Engellilerin diğer bireylerle eşit koşullarda bağımsız olarak toplum içinde yaşamaları esas olup, özel bir yaşama düzenine zorlanamazlar" ibaresi yer almaktadır. Yasanın bağımsız yaşam ile ilgili olarak ne anladığı

20 Habitilasyon: Engellinin bireysel ve toplumsal ihtiyaçlarını karşılayabilmesini ve yaşamını bağımsız bir şekilde sürdürebilmesini sağlamayı amaçlayan fiziksel, sosyal, zihinsel ve mesleki beceriler kazandırmaya yönelik hizmetler olarak açıklanmaktadır

21 Rehabilitasyon: Herhangi bir nedenle oluşan engelin etkilerini mümkün olan en az düzeye indirmeyi ve engellinin hayatını bağımsız bir şekilde sürdürebilmesini sağlamayı amaçlayan fiziksel, sosyal, zihinsel ve mesleki beceriler geliştirmeye yönelik hizmetler...

ise 6. Maddede “Engellilerin öncelikle buldukları ortamda bağımsız yaşayabilmeleri için durumlarına uygun olarak gerekli psikososyal destek ve bakım hizmetleri sunulur.” görülmektedir (5378 Sayılı Yasa, 2015). Yasaya göre bağımsız yaşam anlayışı destek ve bakım hizmetleri olarak ele alınmaktadır. Bir başka deyiş ile Türkiye’de bağımsız yaşam terimi ile kişinin başkalarından yardım almadan temel ihtiyaçlarını karşılaması anlaşılmaktadır. Yasalarda benimsenen bu tutumun Türk kültüründen kaynaklandığını söyleyebiliriz. Çünkü Türkiye’de genel olarak engelli olsun olmasın, çocuklar evlenene kadar aileleri ile birlikte yaşamakta ve ayrı eve çıkmaları hoş karşılanmamaktadır. Şu anda Türkiye’de bağımsız yaşam merkezleri bulunmamaktadır. Dolayısıyla Türkiye’deki engelli ve bağımsız yaşam algısının Amerikan anlayışından ziyade Japon anlayışına yakın olduğunu belirtmek gerekir.²²

Türkiye AB’ye uyum sürecinde 2004 yılında kabul edilen ve 2005 yılında yürürlüğe giren Türk Ceza Kanununda ayrımcılık konusuna ilk defa değinilmiştir. Ayrımcılık ile ilgili maddede dil, ırk, milliyet, renk cinsiyetten sonra gelmek üzere engellilik dâhil edilmiştir. 2014 yılında ise bu madde “Nefret ve Ayrımcılık” olarak yeniden düzenlenmiştir.²³ Ayrımcılık maddesi sosyal dışlanmanın engellenmesi ile ilgili bir maddedir (Ergün, 2004, s. 381). 5378 Sayılı Yasa, devlete engelliliğin ortadan kaldırılması, engellilere yönelik ayrımcılığın engellenmesi ve erişimin sağlanması konusunda devlete oldukça fazla görev yüklemektedir (Seyyar, 2007, s. 14).²⁴ Yasa engelliliği insan hakları bağlamında ele almakta ve ayrımcılığı engelleyen çeşitli hükümler içermektedir. Bununla birlikte 2013 yılına kadar 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun 122. Maddesi kapsamında engellilik sebebiyle açılan dava sayısı birdir. 2009 yılında açılan davaya göre, tekerlekli sandalye kullanan bir engelli otobüse almayan halk otobüsü şoförünün ayrımcılık yaptığına karar verilmiştir (TBMM, 2013, s. 31). 6111 Sayılı Yasa ile birlikte engellilere yönelik pozitif ayrımcılık içeren düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Türkiye’de çıkarılan yasa AB’ne uyum sürecinde çıkarılan bir yasa olup, ABD ve Japonya’ya göre daha kapsamlıdır. Bununla birlikte Türkiye’de yasaların çıkarılmasından ziyade uygulanması ve denetlenmesi ile ilgili sorunların olduğunu belirtmek gereklidir. Bunun temel nedeni, toplumun hâlâ engellileri bir birey olarak görmekten ziyade, onları yardıma muhtaç kişiler olarak görmesidir.

Ekonomik Dışlanmayı Önlemeye Yönelik Politikalar

Eğitim ve emek piyasalarından dışlanma, ekonomik dışlanmanın en belirgin unsurlarıdır. Bu bölümde genel olarak eğitim ve istihdam konusunda her üç ülkede izlenen politikalar hakkında bilgi verilecektir.

- 22 Bununla birlikte Bağımsız Yaşam Merkezleri’nin Avrupa ayağının Türkiye’de bağımsız yaşama konusunda engellileri bilinçlendirmek için 2014 yılından itibaren bir proje yürüttükleri görülmektedir. Proje AB ve Türkiye tarafından finansal olarak ortak şekilde desteklenmektedir (ILNET, 2015).
- 23 Bu maddede yer alan “nefret” kelimesinin ispatının zorluğu nedeni ile pratikte uygulanabilir olmadığı dolayısıyla verilen hakların tekrar geri alındığı gerekçesi ile eleştirilmektedir. Bkz.: Pala 2014.
- 24 Türk Ceza Kanununun 32. ve 57. Maddeleri zihinsel engelliler ile akıl hastaları aynı hükümlere tabidir. Zihinsel engelliliğin kalıcı olduğu buna karşılık akıl hastalığının tedavi edilebilir olması nedeniyle her iki durumun aynı hükümlere tabi olmasının eşitlik ilkesine aykırı olduğu ileri sürülmektedir (TBMM, 2013, s. 28).

Engellilere Yönelik Eğitim Politikaları

Engellilerin toplumsal hayata katılımının önündeki en büyük engel, eğitim olanaklarına yeterince erişememeleridir. ABD’de 1978 yılında çıkan bir yasada bütün engelli öğrencilerin bedava kamu eğitimi alma hakkının olduğu ve okulların engelli öğrencilerin erişimine uygun olarak düzenlenmesi gerektiği belirtilmektedir. 1986 yılında engelli çocukların eğitimi konusunda yeni düzenlemeler getiren yasa, başta Bağımsız Yaşam Merkezleri olmak üzere çeşitli sivil toplum kuruluşlarınca engelli çocukların diğer çocuklardan ayrılarak ayrı yerlerde eğitim almaya zorlandığı gerekçesiyle protesto edildiğinden tekrar düzenlenmiştir. Şu anda Amerika’da okullarda geniş ölçüde kaynaştırma eğitimi uygulanmaktadır (Switzer, 2003). Engelli öğrencilerin eğitimini düzenleyen yönetmeliğe göre, eyaletler ve okullar ilköğretim ile lise çağındaki engelli öğrencilerin engel türlerine göre eğitim vermek zorundadır.²⁵ ABD’de engelli öğrenci tanımı, diğer ülkelerden daha kapsamlıdır. Örneğin, işitme, görme veya nispi görüş kayıpları olan, hareket engelli öğrenci oranı % 5,6 iken bu tip öğrencilerin oranı Almanya’da 2,7, Fransa’da 1,45’dir (LeRoy, 2000). Amerika’da üniversite öğrencilerinin % 11 engelli öğrencilerden oluşmaktadır (GAO, 2009, s. 3). Engelli öğrencilerin eğitim hayata katılımın sağlanması için federal ve eyaletler bazında tedbirler alınmaktadır.

Japonya’da engelliler yönelik eğitimler, 1890 yılında Matsumoto şehrinde işitme ve görme engelli çocuklara yönelik açılan bir okul ile başlamış ve 1930 yılına kadar artarak devam etmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında bu okullardan Tokyo dışındakiler zarar görmüş ve kapanmıştır. Savaştan sonra 1947-1979 arası engelliler, sadece engellilere yönelik okullara devam etmişlerdir. Sadece işitme ve görme engelliler 1948 yılından itibaren zorunlu eğitime tabi tutulmuş diğer özür gruplarında, zorunlu eğitime ancak 1979 yılından sonra başlanabilmektedir. 1979 yılından sonra, sayıları çok az olmakla birlikte kaynaştırma eğitimi çok hızlı bir şekilde uygulamaya sokulmuştur (Yamagucci, 2005, s. 1). 1979-2000 yılı arasında uygulanan kaynaştırma eğitimi Batılılar tarafından fiyasko olarak adlandırılmıştır. Bunun en önemli nedeni herhangi bir altyapı hazırlığı olmadan aceleyle kaynaştırılma eğitimine geçilmesidir. 2000 yılından sonra ise özel ihtiyaçlara yönelik eğitim anlayışına geçilmiştir. 2000 yılından sonra ihtiyaçlara yönelik özel eğitim (destekleyici eğitime) başlanmıştır (Mogi, 1994).

Japonya’da mevcut eğitim sistemi engelli kişiler ile engelli olmayanları kesinlikle birbirinden ayırmaktadır. Bu ayırma, yerel idarecilerin kimin hangi okula kayıt olacağına karar vermesi ile başlamakta ve engelliler özel okullara yönlendirilmektedir. Bu konuda ailelerin herhangi bir söz hakkı bulunmamaktadır (Onoue, 2006). Japonya’da engelliler, ihtiyaçları doğrultusunda eğitim alabilecekleri bu özel okullarda okuma hakkına sahiptirler. Engellilerin büyük bir kısmı bu okullarda (*yogo gakko*) okumakta, daha sonra özel veya kamuya ait işyerlerinde çalışmakta, aile yanında veya çeşitli kurum veya toplu merkezlerde yaşamaktadır. Bir başka deyiş ile toplumdan soyutlanmış bir hayat sürdürmektedirler (Stevens, 2007, s. 265). Engelliler, engelli olmayan kişilerin içinde yer aldığı normal hayata dâhil olmak istediklerinde ise çeşitli engeller ile karşılaşmaktadırlar. Japon ilk ve orta öğretim okullarındaki öğrencilerinin % 3-4’nün çeşitli engellere sahip olduğu ve bu öğrencilerin normal okullarda öğrenme haklarının engellendiği tahmin edilmektedir. Bu öğrenciler ile ilgili en önemli sorun, normal sınıflarda yer alan bu öğrencilere yönelik destek programlarının olmamasıdır.

25 ABD’de engelli öğrencilere en az bir öğün bedava yemek verilmektedir.

Engelli gençlerin lise eğitimine devam edememelerinde zihinsel yetersizliklerinden ziyade fiziksel engeller sorun teşkil etmektedir. Japonya’da Eğitim Bakanlığı, bu tür öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılamayı ailelerine bırakmaktadır. Örneğin kas erimesi hastalığı olan bir genç, iyi bir lisenin giriş sınavında ilk % 10’luk dilim içinde yer almasına rağmen, okul beden dersini gerekçe göstererek bu öğrenciyi okula almayı reddetmiştir. Bunun üzerine aile dava açmış ve genç ancak mahkeme kararı ile okula başlayabilmiştir (Mogi, 1994). Hâlen aileler engelli çocukların lise eğitimi alması için mücadelelerini sürdürmektedir.

Türkiye’de engellilere yönelik eğitim programlarının geçmişi 1889 yılında İstanbul Ticaret Mektebi içinde işitme engelli çocuklara yönelik açılan bir okul ile başlamıştır. Fakat bu okul otuz yıl sonra kapanmıştır. Daha sonra 1921 yılında İzmir’de özel bir sağır ve körler okulu açılmış ve 1950 yılına kadar eğitime devam etmiştir. Bu okul sonradan Milli Eğitim Bakanlığına devredilmiştir. Engellilere yönelik eğitimler 1955 yılında Marshall Planı kapsamında gelen Amerikalı uzmanların önderliğinde tekrar başlanmış fakat kısa bir süre sonra kapatılmıştır.²⁶ 1980 yılında çıkarılan 2916 sayılı “Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Kanunu” ile engelli çocuklara verilecek eğitimlerin nitelikleri belirlenmiştir. Bu kanunun yetersiz gelmesi üzerine 1992 yılında 3797 sayılı yeni bir yasa çıkarılmış ve özel eğitim esasları yeniden belirlenmiştir (Kargın, 2003).²⁷ 2002 yılında yapılan araştırmaya göre, okuryazar olmayan engellilerin oranı % 21’dir. Ayrıca mesleki eğitimden faydalanabilen engellilerin oranı sadece % 13,7’dir. Türkiye’de ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel engellilerin % 63,67’si okuma yazma bilirken %36,33’ü okuma ve yazma bilmemektedir. Bölgelere göre bakıldığında, Doğu Anadolu bölgesindeki engellilerin % 48,33’ü, Güney Doğu Anadolu Bölgesinde ise engellilerin % 52,53’ü okuma yazma bilmemektedir. Cinsiyetler göre incelendiğinde, erkek engellilerin % 28,14’ü okuma yazma bilmez iken kadın engellilerin % 48’i okuma ve yazma bilmemektedir (DİE, 2004, s.8).

5378 Sayılı Engelliler Yasası Madde 15; “Hiçbir gerekçeyle engellilerin eğitim alması engellenemez. Engelli çocuklara, gençlere ve yetişkinlere, özel durumları ve farklılıkları dikkate alınarak, bütünleştirilmiş ortamlarda ve engelli olmayanlarla eşit eğitim imkânı sağlanır.” demektedir. Şu anda Türkiye’de bütün engelli çocukların eğitim alabilme imkânı bulunmamaktadır. Türkiye’de özellikle okul öncesi sınıflarda ve özel anaokullarında öğrenci sayısının % 10’nun zihinsel engelli çocuklardan oluşturulması zorunlu iken uygulamada başarılı olunamamıştır. Zihinsel engelli çocuklarda okul öncesi dönemde okullaşma oranı sadece % 5’tir. 2011 yılı için eğitim imkânından yoksun olan yaklaşık 20 000 engelli çocuk vardır. Bu çocuklar okula gitmek istediklerinde en az beş yıl sıra beklemek zorunda kalmaktadır. Okula giden engelli çocukların önündeki en büyük sorun, yeterli sayıda öğretmenin bulunmamasıdır. Özel eğitim verme yeterliliğine sahip öğretmenler, özel sektörde MEB’e bağlı okullarda alacaklarının en az iki katını aldıkları için devlet okullarını tercih etmemektedirler (İHA, 2010). MEB’e bağlı devlet okullarındaki bu boşluk, geçici ücretli öğretmenler ile doldurulmaktadır. Sürekliliğin büyük önem taşıdığı engelli eğitimindeki bu kopukluklar nedeniyle, engelliler nitelikli eğitim imkânından mahrum kalmaktadır.

26 1950 yılında işaret dilinin kullanılması yasaklanmıştır. Şu anda da işitme engellilerin devam ettiği okulda öğretmenlerin bir kısmı işaret dilini bilmemektedir (TBMM 2013: 25).

27 Engelli öğrencilerin müfredatına yönelik iyileştirmeler ve düzenlemeler yapılmamaktadır. Örneğin, MEB’in okullarda uyguladığı müfredat hiçbir değişikliğe uğramadan işitme engelli çocukların gittiği okullarda da uygulanmaktadır. Bu durum işitme engelli çocukların girdikleri sınavlarda başarısız olmasına yol açmaktadır (TBMM 2013: 25).

Türkiye’de engelli öğrencilerin normal öğrenciler ile birlikte okumasını sağlamak amacıyla, uygun görülen öğrenciler için kaynaştırma eğitimi uygulanmaktadır. Türkiye’de rehberlik ve araştırma merkezleri (RAM) son sekiz-on yıldır etkin olarak kullanılmaktadır. MEB’e bağlı okullarda kaynaştırma eğitimi verilen öğrenciler de dâhil edildiğinde toplam engelli öğrenci sayısı 283 027’dir (Devlet Denetleme Kurumu, 2009, s. 70). Kaynaştırma eğitim verilen okullarda engelli öğrenciler dışlanmakta, sözlü ve fiziksel tacizlere maruz kalmaktadır. Bu tacizler sadece öğrenciler tarafından değil, öğrencilerin velileri ve sınıf öğretmeni tarafından da yapılmaktadır. Bazı okullarda hem veliler hem de sınıf öğretmeni engelli çocuğun sınıftan ayrılması yönünde baskı uygulamaktadır (İHA, 2014). Engelli öğrenciler sınıfta veya okulda istenmemekte, çocuğun velisinin sürekli okulda bulunması istenmekte ve öğrenciye yönelik herhangi bir sorumluluk alınmamaktadır. Bazı veliler, çocuklarının engelli öğrenci ile arkadaşlık etmesini istememekte ve yasaklamakta, hatta öğrenciyi başka bir sınıfa aldırılmaktadır (Osborn, 2010). Türkiye’de kaynaştırma programının uygulandığı okullarda bu öğrencilere yönelik bilgilendirme hizmetlerinin yetersiz olduğu ayrıca bu çocuklara sağlanacak hizmetlerin de verilmediği görülmektedir.

Türkiye’de yazılı ve görsel basında, bakım evleri ve okullardaki engelli öğrencilere yönelik, fiziksel ve duygusal kötü muameleler hakkında çeşitli haberler sık sık gündeme gelmektedir. Örneğin 2005 yılında Malatya 0-6 yaş arası Çocuk Yuvasında meydana gelen kötü davranış ve işkence görüntüleri, 2008 yılında Saray ve Zeytinburnu Zihinsel engelli Çocuk rehabilitasyon merkezleri gibi engellilerin bakım gördüğü çeşitli merkez ve okullardaki kötü muameleler basında yer almış ve toplumda çeşitli tepkilere yol açmıştır. Bu durumu araştırmak için oluşturulan TBMM İnsan Hakları Komisyonunun hazırlanmış olduğu raporda, bu çocuklara yönelik kötü muamelelerin nedeni olarak, sosyal hizmet uzmanı ve bakıcı başta olmak üzere nitelikli personel eksikliği gösterilmiştir. TBMM İnsan Hakları Komisyonunun hazırlanmış olduğu rapora göre çocuk yuvalarının kapasitesi 8736 iken bu yuvalarda barınan çocuk sayısı 9935’tir. Ayrıca binlerce çocuk bu yuvalarda barınmak için sıra beklemektedir (TBMM, 2005). Türkiye’de gerek bütçe kısıtları, gerekse nitelikli eğitim veren okulların yetersiz olması nedeniyle bu çocuklara eğitim ve hizmet verecek nitelikli eleman sıkıntısı ciddi boyutlardır. Nitelikli personel sayısının artırılması son derece önemlidir. Ayrıca engelliler ile birebir çalışan personelin bu kişiler yönelik fiziki veya duygusal taciz uygulamalarının önüne geçilmesi gereklidir.

Engellilere Yönelik İstihdam Politikaları

Engellilerin birey olarak görülmesi ve kendi yaşamlarını devam ettirebilmeleri için, engellilerin istihdam olanaklarının artırılması gereklidir. ABD’de uygulanmakta olan ADA’nın içinde engelli istihdamını düzenleyen maddeler büyük yer tutmaktadır. 1999 yılında özellikle engelli dernekleri ile gazi derneklerinin baskısı sonucunda yasaya eklenen bir madde ile engellilerin işe girmesinin kolaylaştıran yeni düzenlemeler getirilmiştir. 2002 yılından itibaren kapsamı genişleyen bu madde ile engelli bireyler bu uygulama kapsamında, mesleki eğitim alma konusunda istedikleri hizmet sağlayıcıyı seçebilmektedir (Switzer, 2003). ADA’nın çıkarılış amaçlarından biri, engellilerin işe girmeleri neticesinde bütçeye daha az yük olacaklarına olan inanıştır. Oysa gelinen nokta; yardım programlarının daha karışık olması, başvuruların daha uzun sürede sonuçlanması ve engellilere bütçeden yapılan yardım miktarları artmasıdır. ADA işverenler tarafından da ciddi bir şekilde eleştirilmek-

tedir. ADA'ya göre 15 kişiden daha fazla kişi istihdam eden işyerleri, engelliler için uygun çalışma koşullarını sağlamak zorundadır. Ayrıca işe giren bir engellinin işten çıkarılması son derece zordur. Bu nedenle pek çok işveren engelli istihdam edinmekten kaçınmaktadır. 2008 yılında engellilerin işsizlik oranı % 16,2 iken engelli olmayan bireylerde bu oran % 9,2'dir. Üniversite mezunu sağlıklı bireylerin % 72,6'sı istihdam edilirken, üniversite mezunu engellilerde istihdam oranı % 29,4'e düşmektedir (EC, 2009). Engelliler istihdam oranlarının düşüklüğünden şikâyet ederken, işverenler engelli istihdamından kaçınmaktadır (Switzer, 2003). Sonuç olarak, hem engelliler hem de işverenler tarafından yasa ve yönetmenliklerin uygulanış tarzından hoşnut değildir.

Japonya'da engellilerin istihdamının artırılmasında genel olarak kota sistemi uygulanmaktadır. Japonya'da, işletmelerin büyüklüğü dikkate alınarak çalıştırmak zorunda oldukları yasal engelli istihdam oranı %1,6'dır. Buna karşılık engelliler içindeki istihdam oranını 1998 yılında %1,4 olmuştur. Japon Çalışma Bakanlığı verilerine göre orta ölçekli şirketler bu kotalara uyma konusunda daha başarılı iken büyük şirketler engelli istihdamında gönülsüz davranmaktadır. Özellikle, çok büyük şirketler ana şirket çatısı altında yan şirketler oluşturmakta ve bu şirketlerde tamamen engelli çalıştırma eğilimi içine girmektedirler. Bu da engellileri gene ayrı şirketlerde ayrı yerlerde çalıştırma anlamına gelmektedir (Kenji, 2010, s. 11). Japonya'da bu sorunun çözümüne yönelik adımlar atılmadığı görülmektedir.

DİE verilerine göre, engelliler arasındaki işsizlik oranı % 11,7'dir. Engelliler arasındaki işsizlik oranının son derece düşük çıkmasının en önemli nedeni, engellilerin işgücüne katılım oranının sadece % 22,6 olmasıdır (DİE, 2004, s. 14). İşgücüne katılan engellilerin işe girme şansı oldukça düşüktür. Türkiye'de engellilerin istihdamına yönelik politikaların oluşturulması, geliştirilmesi ve uygulanmasının önünde çeşitli sorunlar bulunmaktadır. Öncelikle bu çalışmalara temel teşkil edecek istatistikî verilerin toplanmasına çok geç başlanılmıştır. Ülke genelinde ne kadar fiziksel ve zihinsel engelli bulunduğuna yönelik verilerin toplanması, ancak 1997 yılındaki genel nüfus sayımında hanede engelli olup olmadığını belirlemeye yönelik sorular ile başlayabilmiştir. Engellilerin işgücü potansiyelini belirlemeye yönelik bir araştırma ise ancak 2002 yılında yapılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 50. Maddesinin ikinci fıkrasında; engellilerin çalışma şartları bakımından korunacağı belirtilmektedir. Anayasasının 61. Maddesine göre devlet engellilerin çalıştırılmasını sağlamak zorundadır. Türkiye'de devlet, dezavantajlı gruplar arasında tanımadığı engellilerin istihdam edilebilir olanlarına yönelik çeşitli politikalar uygulamaktadır. Bu amaç doğrultusunda ilk olarak 1967 yılında 854 sayılı Deniz İş Kanunu ile işverenlerin engellileri istihdam etmelerine yönelik zorunlu kota uygulaması kapsamında yasal mevzuat yürürlüğe girmiştir. Bununla birlikte bu uygulama, daha sonra çıkarılan 831 sayılı yasa ile iptal edilmiş ve 1971 yılındaki 1475 sayılı yasaya kadar herhangi bir adım atılamamıştır (Seyyar, 2010, s. 91). 4857 sayılı İş Kanunu, 10.06.2003 tarihli Resmi Gazetede yayımlanmak suretiyle yürürlüğe girmiştir. Yasanın iptaline karşı açılan dava, dezavantajlı grupların korunması, istihdamı devlete verilmiş bir görev olduğu gerekçesi ile ret edilmiştir (Resmi Gazete, 2008). 4857 sayılı İş Kanunu'nun "Engelli ve eski hükümlü çalıştırma zorunluluğu" başlıklı 30. Maddesinde, elli ve üzeri işçi çalıştıran işyerlerinin % 3 oranında engelli, çalıştırma zorunluluğu getirilmiştir. 18 Şubat 2014 tarihinden geçerli olmak İş Kanununun 30. Maddesinin altıncı fıkrasına göre, gerek zorunlu gerekse kontenjan fazlası olarak engel oranı % 40'dan fazla olan engelli istihdam eden özel sektör işverenlerinin, asgari ücret üzerinden hesaplanan sigorta primine ait işveren hisselerinin tamamı Hazine'ce karşılanmaya başlamıştır (Özdamar, 2014; Aysoy, 2015).

Engellilerin istihdamın artırılması amacıyla, 5378 Sayılı Yasanın 13. Maddesi engellilerin meslek seçebilmesi ve bu mesleğe yönelik eğitimlerin alınması konusunda tedbirlerin alınması gerektiğini belirtmektedir. Bu maddeye göre iş ve meslek analizleri Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca gerçekleştirilecektir. Mesleki eğitim programları ve rehabilitasyon programları ise başta Milli Eğitim Bakanlığı ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı olmak üzere diğer kamu kuruluşları, belediyeler, özel teşebbüs ve STK'lar tarafından da gerçekleştirileceği vurgulanmaktadır. 5378 Sayılı Yasanın 14. Maddesinin 2. Fıkrası "İşe başvuru, alım, önerilen çalışma süreleri ve şartları ile istihdamın sürekliliği, kariyer gelişimi, sağlıklı ve güvenli çalışma koşulları dâhil olmak üzere istihdama ilişkin hiçbir hususta engelliliğe dayalı ayrımcı uygulamalarda bulunulamaz." ifadeleri ile ayrımcılığa karşı vurgu yapmaktadır.²⁸

Engellilerin emek piyasalarına girmesini kolaylaştırmak için pozitif ayrımcılık kapsamında çeşitli yasal düzenlemeler gerçekleştirilmekte ve teşvikler verilmektedir. Örneğin 5378 Sayılı Yasanın 14. Maddesinin 5. Fıkrasına göre "Engellilik durumları sebebiyle iş gücü piyasasına kazandırılmaları güç olan engellilerin istihdam edildiği korumalı işyerlerinin statüsü ve bu işyerleriyle ilgili usul ve esaslar Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Maliye Bakanlığı ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığınca müştereken çıkarılan yönetmelikle düzenlenir" denilmektedir. Bu yasa korumalı işyeri uygulamasını tanımlamakta ve böyle işletmelere teşvik verilmesi hususunda yasal dayanak sağlamaktadır. 26 Kasım 2013 tarihinde 28833 sayılı "Korumalı İşyerleri Hakkında Yönetmelik" yürürlüğe girmiştir. Bu yönetmeliğe göre en az sekiz engellinin çalıştığı işyerleri korumalı işyeri statüsünü kazanabilecektir. Bununla birlikte bu işyerlerinde çalışacak engelli oranı yüzde yetmiş beşten az olamayacak denilmektedir. Bu yönetmeliğe göre sadece zihinsel veya ruhsal engelli olanlar istihdam edilebilecek ve bu işyerlerine işletmenin kuruluş sermayesinin % 60'ı hibe olarak verilebilecektir.²⁹ Bu işyerinde çalışacak engelli çalışanların ücretlerinin bir yıl boyunca devlet tarafından ödenmesinin yanı sıra işletmenin bir yıl boyunca elektrik, su, ısınma ve iletişim giderlerinin % 6'sı da devlet tarafından karşılanacaktır. 25/02/2011 tarihli 6111 Sayılı Yasada ise korumalı işyerleri ile normal işyerlerinde çalıştırılan engelli personelin sigorta primine ait işveren tarafından ödenmesi gereken kısım ile kontenjan fazlasında engelli çalıştıran, yükümlü olmadığı hâlde engelli çalıştıran işyerlerinin işveren tarafından ödenmesi gereken tutarın yarısı Hazine tarafından karşılanacak denmektedir.³⁰ Bu yasa ayrıca bu tür işyerlerine 5 puanlık prim indirimiyle birlikte diğer sigorta prim teşviklerinden birlikte yararlanabilme imkânı sağlamaktadır.

Engellilerin istihdamını arttırmak için kamu kuruluşlarına da sorumluluk yüklemektedir. 657 Sayılı Devlet Memurları Kanununun 53. maddesine göre "Kurum ve kuruluşlar bu Kanuna göre çalıştırdıkları personele ait kadrolarda % 3 oranında engelli çalıştırmak zorundadır." Bu yasanın 100. Maddesi, engelli memurların mesai saatlerini düzenlemekte ve bunun düzenlenmesinde iklim, ulaşım, işe başlama ve bitiş saatleri ile öğle dinlenme sürelerine ait sorumluluğu merkezde üst yöneticiye, taşrada ise mülki amirlere vermektedir. Yasanın 101.

28 Engellilere yönelik pozitif ayrımcılık ilk olarak 6111 sayılı Yasa kapsamında başlamıştır.

29 Bu işyerinde istihdam edilecek engellinin engel oranının en az % 40 olması gerekmektedir. Verilecek kuruluş sermayesi desteği en fazla 150 bin TL ile sınırlandırılmıştır.

30 Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ve Diğer Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.

Maddesi de engelli memurların istekleri dışında gece nöbeti veya vardiyası verilemeyeceğini belirtmektedir. Kamuya engelli memur alımına yönelik gerçekleştirilen düzenlemeler kapsamında, ilk defa olarak "Özürü Memur Seçme Sınavı (ÖMSS)" adı altında merkezî sınav sistemi oluşturulmuştur. Bu sınava katılmak isteyen engelliler için istendiği takdirde refakatçi verileceği de belirtilmektedir. Türkiye'de kamu kurumlarında dahi engellilerin istihdamını engelleyici uygulamalar görülmektedir. Örneğin, 2006 yılında Başbakanlık tarafından yayımlanan 2006/15 sayılı genelgeye göre 2005 yılı engelliler yılı olmasına rağmen kamuda engelli istihdamına dikkat edilmediği belirtilerek buna özen gösterilmesi istenmiştir (Resmi Gazete, 2006). Yayımlanan resmî genelgeye rağmen kamuda engelli istihdamı hala çok düşük düzeylerde. Örneğin, Türkiye'deki en geniş kamu istihdamını sağlayan MEB'de 2003-2009 yılları arasında atanan toplam personel içinde engelli oranı sadece % 0,36'dır. Bir başka deyiş ile bu yıllarda 247 588 personel atamasının sadece 906'sı engellilere ayrılmıştır (MEB, 2009). İşgücüne katılmak isteyen engellilerin işe yerleştirilmesinde ciddi sıkıntılar ile karşılaşmaktadır. 2009 yılı İŞKUR verilerine göre, 40 519 engelli iş başvurusunda bulunmuştur. Bunların sadece 26 405'i bir işe yerleştirilmiştir (İŞKUR, 2010, s. 86). 2009 yılında kamuda toplam 545 engelli İŞKUR vasıtası ile işe yerleştirilmiş iken özel sektörde 25 860 kişi işe yerleştirilmiştir. Kamuda işe yerleştirme oranlarının özel sektöre göre çok daha düşük olduğu görülmektedir (İŞKUR, 2010, s. 87). Engelliler ile ilgili politikalar Özürü İdaresi Başkanlığı tarafından yürütülmesine rağmen kuruma üst düzey engelli bir bürokrat ataması ancak 2011 yılında gerçekleşebilmiştir (Engelliler Sitesi, 2011). Hükümet, 2012 yılında, kamuda boş olan engelli memur kadrosunu doldurmak için, bütün kamu kuruluşlarından ihtiyaç duyulan engelli personel sayısını bildirmelerini istenmiştir. Kamu kurumlarında engellilere ayrılan kontenjan 23 bin kişi olmasına rağmen resmî kurumların talep ettiği engelli kadro sayısı sadece 3 500'dür (BİA Haber Merkezi, 2012). Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan Engelli ve Yaşlı Bireylere İlişkin İstatistikî Bilgiler verisine göre 2014 yılında kamuda 10 480, özel sektörde ise 81 478 engellinin çalıştığı görülmektedir. Kamuda engelli kotasından işe yerleştirilen engelli sayısı 2013 yılında 32 021 kişi iken 2014 yılında 34 088'e yükselmiştir (ÇSGB, 2014). 2013 yılında 76 235 engelli İŞKUR'a iş başvurusunda bulunmuş 287'i kamuda 34 189'u ise özel sektörde işe yerleştirilirken 2014 yılında İŞKUR'a başvuran engelli sayısı 77 632 olup bunların 232'i kamuda 26 118'i ise özel sektörde işe yerleştirilmiştir (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2015, s. 1). Bu veriler kamuda da engellilere yönelik negatif algının devam ettiği görülmektedir. Bir başka deyiş ile Türkiye'de engellilerin ekonomik hayata katılımı son derece kısıtlıdır. Türkiye'de engellilere meslek sağlamak yerine yardım etme davranışı benimsenmektedir.

Günlük Hayatın Kolaylaşmasına Yönelik Politikalar ve Uygulamalar

Engellilerin toplumsal hayata katılımının sağlanması için ulaşım sorunlarının çözülmesi şarttır. ABD'de engellilerin ulaşım sorununun çözülmesine yönelik adımlar, Bağımsız Yaşam Hareketinin öncülüğünde düzenlenen geniş kapsamlı protestolarının da etkisiyle 1973 yılında çıkarılan mimari ve ulaşımındaki bariyerlerin kaldırılmasına yönelik düzenlemeler ile başlamıştır. Bu yönetmenliklerde, başta okullar olmak üzere kamu kurum ve kuruluşlarının engellilerin rahatça ulaşabileceği şekilde dizayn edilmesi istenmektedir (Switzer, 2003). Bunun için, ulaşım alanlarının ve diğer bütün alanların engelliler dikkate alınarak inşa edilmesi

veya gerekli düzenlemelerin yapılması gereklidir. ABD’de son yıllarda bu yönde çalışmaların arttığı görülmektedir. Japonya’da engellilerin sosyal hayata katılımı hâlâ sıkıntılıdır. Japan Times “Engellilik Japonya’da Hala Kötü bir Kelime mi?” isimli bir yazı dizisine göre, Japon şehirlerindeki temel sıkıntı alan sorunudur. Yeni binalarda asansörün olması tekerlekli sandalye ile erişimi kolaylaştırmaktadır. Fakat eski binalarda bu erişim mümkün olmamaktadır. Pek çok küçük mahallede kaldırımlar oldukça dardır ve tekerli sandalye kullanımına müsait değildir. Bu nedenle tekerlekli sandalye kullanan bir engelli nereye gideceği hususunda son derece dikkatli bir ayarlama yapmak durumundadır (Japan Times, 2006). Rampaların olmadığı cadde ve sokaklarda herhangi birinden yardım istemek çözüm olmamaktadır. Çünkü Japonların büyük bir kısmı bu konuda ne yapılacağı konusunda bilgiye sahip değildir. Kamu tuvaletlerinde engelli etiketi olmasına rağmen bunların kullanımı kapıların çok ağır olması veya asansör olmayan binalarda ikinci katta olması, tuvaletlerin sandalyeyi kolayca içine alacak kadar geniş olmaması gibi sebepler nedeniyle kolay değildir (Otake, 2006). Tekerlekli sandalye ile Tokyo isimli kitabın yazar Murata Minoru isimli Tokyolu engelli bir avukat bu durum nedeni ile gün içinde sıvı tüketimini sınırladığını ve hatta acil durumlar için yanında plastik şişe taşıdığını belirtmektedir (Stevens, 2013, s. 143).

Türkiye’de engellilerin toplumsal hayata katılmasına yönelik uygulamalar son derece yetersizdir. Öncelikle engellilerin topluma katılabilmesi için toplu taşıma araçlarının engellilerin kullanabileceği şekilde düzenlenmesi gereklidir. Türkiye’de belediye otobüslerinin büyük bir kısmı engelli kullanımına müsait değildir. AB’ye uyum çerçevesinde Temmuz 2012 yılına kadar toplu taşıma hizmetinin engellilerin kullanımına uygun hâle getirilmesi gerekli olmasına rağmen belediyelerin bu işi son ana bırakmaları nedeniyle yasal tarih 2015’e kadar uzatılmıştır (Haber7, 2011). İstanbul genelindeki metro ve metrobüs durakları dikkate alındığında, sadece 28 istasyonda engellilerin kullanımına yönelik çeşitli düzenlemeler görülmektedir (Trafik Haber, 2010). Bununla birlikte engelliler tarafından deneme amaçlı yapılan bir çalışmada, Taksim-4. Levent arasındaki metro hattında bütün hatlarda engellilere yönelik asansörler bulunduğu, Aksaray-Havaalanı arasındaki metro hattında, herhangi bir asansör bulunmadığı, Otogar-Havaalanı arasında sadece yürüyen merdivenler bulunduğu tespit edilmiştir (Engelliler.biz Platformu, 2009). Ulaşım sorununun çözülmemiş olması, engellilerin toplumsal hayata katılımını engelleyen en önemli sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Son yıllarda yeni çalışmalar yapılmakla birlikte geline nokta istenilen düzeyin son derece altındadır. Türkiye’de bu konuda eksikliklerin çözümü konusunda parçalı bir yaklaşım izlendiği ve anlık çözümler üzerinde durulduğu görülmektedir.

Sonuç

Engellilerin toplumsal hayatın her aşamasına katılımının sağlanması, sosyal devletin temel amaçlarından biridir. Uluslararası gelişmeler ışığında, engellilerin hiçbir ayrımcılığa uğramadan eşit olarak yararlanması temel hedef olarak ele alınmaktadır. Bununla birlikte hem ABD, Türkiye hem de Japonya’da, engellilerin toplumsal hayata diğer bireyler ile birlikte katılımını kısıtlayan çeşitli engeller dikkati çekmektedir. Gerek ABD, gerekse Türkiye’de engellilerin toplumsal hayata katılımının sağlanması, ayrımcılığın önlenmesi, başta eğitim, istihdam ve ulaşım olmak üzere sağlıklı bireylerin sahip olduğu haklara engellilerin de ulaşabilmesi için çok sayıda yasal düzenleme gerçekleştirilmektedir. Türkiye’de engelliler ile ilgili yasalarda AB’nin etkisi açıkça görülmektedir. Japonya’da ise yasal düzenlemeler gelişmiş ülkelerin

gerisindedir. Yasaların yürürlüğe girmesi maalesef sorunların çözümü için yeterli değildir. Engellilere yönelik tutum ve davranışların değişmesi için, engellilerin hayatın her aşamasında engelli olmayan kişiler ile birlikte olmalarını sağlayacak düzenlemelerin yapılması gereklidir. Engelliler hâlen gelişmiş ülkelerde de yoksulluk riski en yüksek olan kişilerdir. Bunun en önemli nedeni, eğitim alma imkânlarının kısıtlı olmasıdır. Sosyal modelde, engelli öğrenciler diğer öğrenciler ile bir tutulmamakta onlara farklı mekânlarda ayrı eğitim verilmektedir. Bu durum ilerleyen yıllarda engellilerin tamamen toplumdan uzak bir hayat sürmelerine ve diğer bireylerce dışlanmalarına yol açmaktadır. Bunun önlenmesi için, anaokulundan itibaren engelli öğrencilerin diğer öğrenciler ile birlikte olması gereklidir. Bu noktada ABD’de izlenen eğitim politikalarının incelenmesi önemlidir. Çünkü ABD, son 25 yıldır engelli eğitiminde bütünlük bir yaklaşım izlemektedir. Engelli öğrencilerin olabildiği ölçüde, engelli olmayan diğer öğrenciler ile beraber eğitim alması esastır. Okulların, engelli öğrencilerin ihtiyaçlarına göre bu şartları sağlaması şarttır. Fiziki engellerin ortadan kaldırılma, engellilere yönelik tutum ve davranışların değişmesine göre daha kolay gerçekleştirilmektedir. Engelli eğitiminde öğretmenlerin, yöneticilerin ve velilerin tutum ve davranışlarını düzeltmeye yönelik çalışmalar yapılması gereklidir.

Engellilerin toplumsal hayata katılımındaki en hayati unsurlardan biri ulaşım sorunlarının çözülmesidir. Ulaşımında engellilerin kaldırılması istihdam sorununun çözümünde de yararlı olacaktır. Engelli istihdamını arttırmak için işverenlere yaptırımlar getiren yasa ve yönetmenliklerin oluşturulması sorunu çözmede yeterli olmamaktadır. Bu konuda Amerikan deneyiminin incelenmesi gereklidir. 1990 yılında çıkarılan ve 2008’de revize edilen ADA’ya getirilen en önemli eleştiri engelli istihdamını arttırmaktan ziyade azaltmaya yol açtığı şeklindedir. Bunun nedeni öncelikle, yasa ve yönetmenliklerin çok karışık olmasıdır. İkinci nedeni ise işverenler engelli istihdam ettikleri takdirde eğer performansından memnun olmazlar ise işten çıkarma konusunda çeşitli yaptırımlar ile karşılaşacaklarına yönelik gittikçe artan endişelerdir. Bu nedenle pek çok işveren engelli istihdamından kaçınmaktadır.

Türkiye’de engelliler ile ilgili literatürdeki çalışmaların genel olarak AB ekseninde ele alındığı görülmektedir. Bu çalışma ise Türkiye, ABD ve Japonya örnekleri üzerinden engelli sorununa değinmiştir. ABD engelli politikaları dünya genelinde engellilere yönelik politikaların oluşturulmasına temel teşkil ettiği için önemlidir. 1990 yılında ADA içinde yer alan istihdam politikaları düzenlenirken, engellilerin kendi başlarına yardım almadan yaşamlarını sürdürebilecek bir gelir kazanmaları hedeflenmişti. Fakat 25 yıl sonra gelinen nokta bunun tam tersi olmuştur. Engelli yardımı alan kişi sayısı ve engellilere çeşitli programlar altında aktarılan transfer ödemeleri artmış ve gittikçe daha karmaşık bir hâl almıştır. Bu nedenle engelli istihdamı konusunda ilgili tarafların bir araya gelerek çözümler üzerinde düşünmeleri gereklidir. Araştırma kapsamında ele alınan bir diğer ülke Japonya’nın ise engelli politikaları açısından iyi bir performans sergilemediği görülmektedir. Bu bize iktisadi açıdan gelişmiş bir ülke olmakla birlikte tutum, tavır ve algıların değişmemesi durumunda bir ülkede hakların elde edilmesinin ne kadar güç olduğunu göstermektedir. Uluslararası kamuoyunun baskıları dahi sorunun çözümünde tek başına yeterli olmamaktadır. ABD ve Japonya örnekleri bize, uluslararası deneyimlerin dikkate alınarak toplumun yapısına uygun çözümlerin üretilmesi gerektiğini göstermektedir. Engellilere yönelik toplumsal dışlanmanın engellenmesi için engellilerin toplumda daha görünür hâle gelmesi gereklidir. Bu süreçte, engellilerin her aşamada bulunması ve isteklerinin dikkate alınması şarttır. Engellilerin de diğer bireyler gibi vatandaş olduğu dikkate alınarak, onlara merhamet gösterip yardım etmek yerine, onların da haklarının olduğu bilincine varmak bu yönde atılacak adımların başlangıcını oluşturacaktır.

Social Inclusion of Disabled People: A Comparison of Turkey, the United States, and Japan

Havva Çaha*

Disability is seen throughout the world, regardless of race, language, and religion. As prenatal diagnosis techniques are largely absent in the least developed or developing countries, birth-related physical and mental disabilities are observed. While the prevalent usage of these techniques in developed countries has dramatically decreased the number of disabled infants, the elongated lifespans in these same countries have caused various disabilities due to aging. Throughout history disabled people have been perceived as weak and indigent, and the policies aimed at them have therefore been based upon charity. Today, disability has been grouped is handled together with discrimination, and various policies designed to enable disabled people to enter public life are being formulated. This study examines the policies that seek their continued aiming at social exclusion in the United States, Japan, and Turkey.

In the United States, according to year 2010 data, approximately 57 million people are considered disabled (US Census Bureau, 2012). According to Turkish data, in 2002 there were approximately 8.5 million disabled people in Turkey (DİE, 2004:5-6). According to population and residence research of TÜİK in 2011, 4,882,000 people in Turkey have at least one disability (TÜİK; 2013). The reason why there seemed to be more disabled Turkish people in 2002 is due to the measures used. The data for Japan indicates there are a total of 6.5 million disabled people out of a population of 127 million (Otake, 2006). The Japanese definition of disability is very limited, mainly because an individual has to declare his/her disability to be accepted as such (Iwakuma, 2005).

Experts in this field have observed that the phrases used to define these groups of people change over time. For example, "handicapped" became "the disabled" in the 2000s and then "people with disabilities." Today, disability does not mean the inability to walk, but the inability to reach the desired destination by wheelchair (Perju, 2011). Although following from behind, concepts used to define disabled people in Turkish have demonstrated a parallel progress with English. Turkey is modifying laws and regulations to bring them into compliance with those of the European Union (EU), which it is trying to join. This fact also affects regulations related to disabled people. In Turkey, the Law of Disabled People

* Assoc. Prof. Dr., Fatih University, Faculty of Economics and Administrative, Department of Economy. Correspondence: hcaha@fatih.edu.tr. Address: Fatih Üniversitesi, İ.İ.B.F. Ekonomi Bölümü, Büyükdere/İstanbul, Turkey.

(no. 5378) was implemented on July 7, 2005. Together with the amendment made during 2013, the word “*engelli*”(disabled) began to replace “*özürlü* ” (handicapped). But despite this amelioration, the community overwhelmingly continues to refer to them as *sakat* (crippled). Expressions such as “*Kör müsün?*” (Are you blind?), “*Sağır mısın?*” (Are you deaf?), “*Geri zekalı*”(idiot), “*kafadan sakat*”(crack-brained), “*Özürlü müsün?*” (Are you disabled?) are used to insult other people. In Japan, the phrase *Sho-gai-sha* has been used to define disabled people for the last 50 years. Another common phrase, “*meiwaku*” means a person who spoils cultural norms and expectations, one who differs or behaves differently from others (Iwakuma, 2005:131). Japanese society continuously discriminates against disabled people and excludes them from the community (Morioka, 2002).

Non-governmental organizations (NGOs) play an important role in demanding and formulating policies that assert and protect the human rights of disabled people and enable them to participate in social life. The Independent Living Movement (ILM), which appeared in the United States, plays an important role in the emergence of NGOs and gaining a dominant organization property (Quinn and Degener, 2002: 60). ILM treats disabled people as individuals and declares that the focus point should be those disabilities originating from within the community, rather than the individual’s physical and/or mental disability. Its representatives insist that disabled people, as opposed to professionals, be allowed to make their own decisions as much as possible and that others should respect their independencies (Winter, 2004: 345-349). The law named “Americans with Disabilities Act (ADA), which was implemented in 1990 to prevent all kinds of discrimination against disabled people and to ensure their full participation in social life, is this movement’s greatest success. Together with this law, the right of disabled people started to be handled under the scope of civil rights (citizenship rights) and equal opportunity legislation, the latter of which requires equal treatment for all people, whether disabled or not (Kanter, 2003). In 2003, the disabled people rights developed by the EU, in parallel to the ADA, caused Turkey to amend its own laws.

The disabled people movements in Japan interact closely with their western counterparts. However, the Japanese perception of these people, the progress of disabled people movements, and the policies applied to them are completely different (Morioka, 2002). During the 1960s and 1970s, those who participated in such movements were greeted with hostile reactions. In fact, the community described them as “radicals” and “ungrateful” (Hayashi and Okura, 2001). The organization of disabled people in Turkey has been a much slower process, compared to other countries, and has had less impact. The country’s disabled people did not obtain their rights due to the demands they conveyed to the decision makers, but by the laws and regulations issued under the scope of obligations brought about by international agreements.

The independent life concept has different meanings in Anglo-Saxon and Asian countries. The American concept of equal opportunity is based upon the understanding of not distinguishing between disabled and non-disabled healthy people (equal treatment). Therefore, the fact that disabled people want to stand on their own legs and live in another house is accepted and promoted. Concepts such as free will (the right to determine one’s own fate), self-confidence, human rights, and community centers are foreign to Japanese culture (Tsuda, 2006: 152). In Japan, independent living as regards disabled people means that

they can perform basic actions (such as personal care) by themselves, whereas in Turkey it means being able to fulfill basic requirements by themselves. We can say that this attitude, adopted in law, originated in Turkish culture. For example, children live with their families until getting married, regardless of being disabled or not, and moving to a separate house before marriage is not welcomed. At present, the country has no independent living centers. Thus Turkey's perception is closer to that of Japan than of the United States. Although the Turkish law, which now reflects EU legislation, is more comprehensive than that of the United States and Japan, there is one major problem: the execution and inspection, as opposed to the issuance, of laws, primarily because the community still views such people as needing help, rather than as individuals.

The most important obstacle in redounding disabled people to social life is that they cannot take full advantage of education opportunities. At the moment, American schools are applying a large-scale harmonization education effort (Switzer, 2003). Federal- and state-scaled precautions are being taken for redounding disabled students so they can access more education. Japan's current education system definitely separates disabled and non-disabled people because local administrators have the power to determine to which school the child will be assigned and families cannot appeal the decision (Onoue, 2006). Disabled people are directed to private schools. It is anticipated that 3%-4% of all Japanese primary and secondary school have various disabilities and that their right to receive education in mainstream schools is hindered (Mogi, 1994). According to research conducted in Turkey during 2002, 21% of all disabled people are illiterate, and only 13.7% of all disabled people can take advantage of vocational education (DİE, 2004:8). At the present time, there is no possibility for all disabled children in Turkey to receive an education. Although it is obligatory that 10% of all pre-school and private kindergarten students be comprised of disabled students, this is not yet a reality. The most important problem facing disabled students is the insufficient quantity of teachers. In Turkey, the harmonization education paradigm is applied to all suitable students in order to ensure that disabled students will be educated along with their non-disabled peers. However, those who attend schools that provide harmonization education are still subjected to discrimination as well as verbal and physical abuse not only by other students, but also by the parents of other students and even some of the teachers. In some schools, parents and teachers apply pressure to persuade the disabled student to leave (İHA, 2014). Some parents who do not want their children to establish friendship with disabled students try to have them transferred to other classes (Osborn, 2010).

In the United States, which applies the ADA, articles related to employing the disabled occupy a large space. One reason for implementing this act is the belief that finding them jobs will reduce the government's financial responsibilities toward them. Load of disabled people on the budget will be decreased if they are employed. However, the current reality is that assistance programs are more complicated, it is taking longer to resolve applications, and the amount of federal aid being directed toward them continues to increase. While the unemployment rate for disabled people was 16.2% in 2008, it was 9.2% for non-disabled people. While 72.6% of university graduates were employed, only 29.4% of their disabled peers were (EC, 2009). Disabled people complain about insufficient employment opportunities, and employers try to avoid hiring them (Switzer, 2003). In general, Japan has developed a quota system designed to increase their employment: A given company,

considering its size, should legally employ disabled people at a rate of 1.6%. However, in 1998 the actual rate was 1.4% (Kenji, 2010:11). It seems that nothing is being done to resolve this problem.

While the unemployment rate in Turkey for disabled people is 11.7%, the employment percentage is 22.6% (DIE; 2004:14). Turkey also faces some problems related to creating, developing, and applying the relevant employment policies, even in public institutions. For example, between 2003 and 2009 the percentage of disabled employees in the National Ministry of Education (MEB), the country's predominant public service employer, was just 0.36% among the assigned staff. In addition, there are serious problems in employing disabled people who want to work. According to 2009 data compiled by the Turkish employment agency İŞKUR, only 26,405 of the 40,519 disabled applicants were eventually employed (İŞKUR, 2010:86). Although the relevant policies are conducted by Administration for Disabled People, a high-ranking disabled bureaucrat was only appointed in 2011 (Engelliler Sitesi, 2011). In 2012, the government asked all public institutions to inform it of their requirements for disabled employees so that it could fill the empty disabled officer staff in public institutions. Although 23,000 public institution posts are reserved for disabled people, only 3,500 disabled staff were requested (BIA Haber Merkezi, 2012). Of the 77,632 disabled people who applied to İŞKUR in 2014, 232 of them were employed in public institutions, whereas 26,118 of them were employed in the private sector (Services for Disabled and Old People General Directorate, 2015:1). In Turkey, helping disabled people, rather than employing them, remains the norm.

Ensuring these individuals' participation in all spheres of social life is one of the welfare state's basic purposes. In light of international developments, the main goals should be to prevent all discrimination toward disabled people and to enable them to take full advantage of all of the opportunities available to their non-disabled compatriots. Some obstacles preventing this goal are attracting attention. For example, the United States and Turkey are passing many legal regulations to ensure these citizens' participation in social life, prevent discrimination, and allow them to take advantage of the rights accorded to others (e.g., education, employment, and transportation). But removing physical obstacles is easier than changing attitudes and behavior. Laws and regulations designed to ensure that employers hire more disabled people are not enough to solve the problem. In this instance, the American experience should be examined. The most important criticism made of the ADA, which was issued in 1990 and revised in 2008, was that it caused an unforeseen development: the employment of disabled people to decrease. The primary reason for this is the very complex nature of the relevant laws and regulations. The second reason is that employers are unsure of the consequences if they fire a disabled employee due to their dissatisfaction with his/her performance. Thus many employers try to avoid hiring such people.

Policies should also be adopted to increase disabled people's visibility in the society. It seems that solutions, in order to comply with the community structure, should be produced by taking the various international experiences into consideration. In this process, disabled people must be given a seat at the table during every stage and their demands must be seriously considered. It should be remembered that they are also citizens and therefore entitled to enjoy the same rights as their non-disabled fellow citizens do. In other words, they should no longer be considered objects of pity and in need of help. Such a realization is the initial step to be taken in this direction.

- Engelliler.biz Platformu. (2015). Engellilerin yeni kanayan yarası: 'özür ölçütü değişikliği!' <http://www.engelliler.biz/forum/engellilerle-iligili-haberler/145116-engellilerin-yeni-kanayan-yarasi-ozur-olcutu-degisikligi.html> adresinden 15 Eylül 2015 tarihinde edinilmiştir.
- Ergün, M. (2005). Ayrımcılık ve Özürlüler. *Öz-Veri Dergisi*, 2(1), 377-388.
- Güloğlu Kahraman F. (2015). Türkiye'de Engelli Hakları Alanında Yeni bir Örgütlenme: Engelli Kadın Hareketi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(39), 477-489.
- Haber7. (2011). İstanbul'a Yepyeni Otobüsler Geliyor. <http://www.haber7.com/haber/20110123/Istanbula-yepyeni-otobusler-geliyor.php> adresinden 15 Eylül 2015 tarihinde edinilmiştir.
- Hayashi, R. ve Masako, O. (2001). The Disability Rights Movement in Japan: Past, Present and Future, *Disability & Society*, 16(6), 855-869.
- Heyer, K. (2000a). From special needs to equal rights: Japanese disability law. *Asian-Pacific Law and Policy Journal*, 1(1), 1-20. http://blog.hawaii.edu/aplpj/files/2011/11/APLPJ_01.1_heyser.pdf adresinden 15 Eylül 2013 tarihinde edinilmiştir.
- Heyer, K. (2000b). Between Equality and Difference: The Politics of Disability in Japan. *Japan Studies*, 11, 105-33. http://www.dijtokyo.org/doc/dij-jb_11-heyser.pdf adresinden 15 Eylül 2013 tarihinde edinilmiştir.
- Horner-Johnson, W., Keys, C., Henry, D., Yamaki, K., Watanabe, F. K., Shimada, H. ve Fugimura, I. (2002). Attitudes of Japanese students toward people with intellectual disability. *Journal of Intellectual Disability Research*, 46(5), 365-378. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/12031020> adresinden 3 Eylül 2013 tarihinde edinilmiştir.
- Hürriyet. (2012). Engelli Komşu İstenmiyor. <http://www.hurriyet.com.tr/engelli-komsu-istenmiyor-20906837> adresinden 25 Eylül 2015 tarihinde edinilmiştir.
- İHA. (2010). Engelli çocuklar okul bekliyor. <http://www.ihha.com.tr/haber-engelli-cocuklar-okul-bekliyor-140398/> adresinden 25 Eylül 2015 tarihinde edinilmiştir.
- ILNET. (2015). Aktiviteler. <http://ilnet.enil.eu/tr/about-ilnet/activities/> adresinden 15 Eylül 2015 tarihinde edinilmiştir.
- İHA. (2014). Okulda engelli öğrenci tartışması. <http://www.ihha.com.tr/haber-okulda-engelli-ogrenci-tartisma-si-402666/> adresinden 15 Eylül 2015 tarihinde edinilmiştir.
- Iwakuma, M. (2005). Culture, Disability, and Disability Community: Notes on Differences and Similarities Between Japan and United States (s. 131-142). <http://ece.uprm.edu/artsscience/atenea/Atenea-XXV-1.pdf> adresinden 15 Eylül 2013 tarihinde edinilmiştir.
- İŞKUR. (2010). İstatistik Yıllığı 2009. <http://www.iskur.gov.tr/LoadExternalPage.aspx?uicod=statikistatistikindex> adresinden 5 Eylül 2015 tarihinde edinilmiştir.
- JAL. (2013). A Guide for Passangers with Disabilities, <http://www.jal.co.jp/en/jalpri/consultation/walk.html> adresinden 10 Eylül 2015 tarihinde edinilmiştir.
- Japan Times. (2006). Is Disability Still a Dirty Word in Japan? <http://www.japantimes.co.jp/life/2006/08/27/to-be-sorted/is-disability-still-a-dirty-word-in-japan/> adresinden 15 Eylül 2015 tarihinde edinilmiştir.
- Kanter, A. S. (2003). The Globalization Of Disability Rights Law. *Syracuse Journal of International Law and Commerce*, 30, 241. <http://ssrn.com/abstract=2109768> adresinden 15 Eylül 2015 tarihinde edinilmiştir.
- Kargın, T. (2003). Cumhuriyetin 80.Yılında Özel Eğitim. *Milli Eğitim Dergisi*, 160, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/160/kargin.htm> adresinden 25 Ekim 2015 tarihinde edinilmiştir.
- Kenji, I. ve Yaeda, J. (2010). Job Development Activities for Individuals with Intellectual Disabilities in Japan. *Journal of Rehabilitation*, 76(2), 11-16. <http://connection.ebscohost.com/c/articles/53165745/job-development-activities-individuals-intellectual-disabilities-japan> adresinden 10 Ağustos 2015 tarihinde edinilmiştir.
- LeRoy, B. W. ve Deluca, M. (2000). *United States and European school-aged disability prevalence: An investigative study to elaborate differences*. Paris: OECD.
- MEB. (2009). *MEB 2010 Yılı Bütçe Raporu*.
- Mogi, T. (1994). Current issues on the human rights of persons with disabilities in Japan. *Japanese Journal of Studies on Disability and Handicap*, 22(2). <http://www.nginet.or.jp/ken/ken22-2.html> adresinden 15 Eylül 2013 tarihinde edinilmiştir.

- Morioka, M. (2002, Mayıs). Disability Movement and Inner Eugenic Thought: A Philosophical Aspect of Independent Living and Bioethics. *Eubios Journal of Asian and International Bioethics*, 12, 94-97. <http://www.lifestudies.org/disability01.html> adresinden 15 Eylül 2013 tarihinde edinilmiştir.
- Okur, N., Başkanlığı, Ö. İ. ve Erdugan, F. E. (2010). *Sosyal Haklar Ve Özürlülük: Özürlülük Modelleri Bağlamında Tarihsel Bir Değerlendirme*, Sosyal Haklar Bildiri Kitapçığı. (s. 245-263).
- Oliver, M. (1990). *The politics of disablement*. Basingstoke: Macmillan.
- Oliver, M. (1990b). The individual and social models of disability. *Joint workshop of the living options Group and the Research Unit of the Royal College of Physicians*, 23 içinde.
- Oliver, M. (1996). *Understanding disability: from theory to practice*. Basingstoke: Macmillan
- Onoue, K. (2006). Policies for Persons with Disabilities in Japan from the Viewpoint of a Person with a Disability. <http://www.jicafriends.jp/leaders/gi2006/material/lecture/img/1003policiesforpersonswithdisabilitiesinjapan.pdf> adresinden 15 Eylül 2013 tarihinde edinilmiştir.
- Osborn, G. (2010, 2 Ekim). Kaynaştırma Eğitimi Alana Engelli Öğrenciler Açısından Okulda Zorbalık ve Şiddet. İstanbul / 3. Uluslararası Katılımlı Okul Ruh Sağlığı Sempozyumu. <http://www.downturkiye.com/okuluhsagligisunum.html> adresinden 15 Eylül 2013 tarihinde edinilmiştir.
- Otake, T. (2006, 27 Ağustos). Is 'Disability' Still a Dirty Word in Japan? *Japan Times*. <http://search.japantimes.co.jp/cgi-bin/fl20060827x1.html> adresinden 15 Eylül 2013 tarihinde edinilmiştir.
- Özdamar, M. (2014). Sigorta Prim Teşvikleri/İndirimleri. <http://archive.ismmmo.org.tr/docs/SeminerNotlar/05042014/Tesvikler.pdf> adresinden 25 Ekim 2015 tarihinde edinilmiştir.
- Pala, H. (2014). Engelliler açısından ayrımcılık suçunda son durum. http://engelsizerisim.com/eeeh/yazi/12/engelliler_acisindan_ayrimcilik_sucunda_son_durum adresinden 15 Eylül 2015 tarihinde edinilmiştir.
- Pennell, R. L. (2001). Self-determination and self-advocacy: Shifting the power. *Journal of Disability Policy Studies*, 11(4), 223-228.
- Perju, V. (2011). Impairment, Discrimination, and the Legal Construction of Disability in the European Union and the United States. *Cornell International Law Journal* (44), 279-348.
- Quinn, G., Degener, T. ve Bruce, A. (2002). *Human rights and disability: The current use and future potential of United Nations human rights instruments in the context of disability*. New York: United Nations Publications.
- Resmi Gazete. (2006). Özürlü İstihdamı ile İlgili Başbakanlık Genelgesi, Genelge 2006/15. <http://www.ozida.gov.tr/yenimevzuat/5-3.htm> adresinden 15 Eylül 2013 tarihinde edinilmiştir.
- Resmi Gazete. (2008). Anayasa Mahkemesi kararı (E.2006/101) 4857 Sayılı Kanun Hakkında. www.alomaliye.com/2008/anayasa_e2006_101.htm adresinden 15 Eylül 2013 tarihinde edinilmiştir.
- Seyyar, A. (2007). Türkiye'de Özürlülere Tanınan Sosyal Haklar. *Ribat Dergisi*, 26(299), 13-15.
- Seyyar, A. (2010). Uluslararası Boyutuyla Kota Sistemi. http://www.sosyalsiyaset.com/documents/ozurlu_kota_sistemi.htm adresinden 15 Eylül 2013 tarihinde edinilmiştir.
- Silver, H. (1994). Social Exclusion and Social Solidarity: Three Paradigms. *International Labour Review*, 33(5-6), 531-578.
- Stevens, C. S. (2007, Aralık). Living with Disability in Urban Japan. *Japanese Studies*, 27(3). <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/10371390701685047> adresinden 15 Eylül 2013 tarihinde edinilmiştir.
- Stevens, C. S. (2013). *Disability in Japan*. New York: Routledge.
- Stibbe, A. (2004). Disability, gender and power in Japanese television drama. *Japan Forum*, 16(1), 21-36. <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/0955580032000189311> adresinden 15 Eylül 2013 tarihinde edinilmiştir.
- Switzer, J. V. ve Vaughn, J. (2003). *Disabled rights: American disability policy and the fight for equality*. Washington, DC: Georgetown University Press.
- Şenkal, A. ve Doğan, M. (2012). Sosyal Politika ve Sosyal Haklar; Vatandaşlık Haklarının Yeniden Kavramsallaştırılması Arayışı. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(17), 63-80. <http://www.edu.tr/Article/Download/1038000217/1038000082> adresinden 15 Eylül 2015 tarihinde edinilmiştir.
- Tartanoğlu, Ş. (2014). Sosyal Dışlanma. A, Tokol ve Y. Alper (Ed.), *Sosyal Politika* içinde (5. Baskı, s. 270-282). Bursa: Dora Basım.

- TBMM. (2005). *İnsan Hakları Komisyonu, Malatya Çocuk Yuvası Raporu*. http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/belge/kr_22MalatyaCocukYuvasi.pdf adresinden 15 Eylül 2013 tarihinde edinilmiştir.
- TBMM. (2013). *Engelli Hakları İnceleme Raporu*. https://www.tbmm.gov.tr/.../insanhaklari/.../2013/raporlar/engelli_haklari... adresinden 15 Eylül 2015 tarihinde edinilmiştir.
- Tezel, A. (2013). Özürliye Vergi İndirimi Belgesi Müjdesi. <http://www.bloomberght.com/ht-yazarlar/ali-tezel/1331864-ozurluye-vergi-indirim-belgesi-mujdesi> adresinden 15 Eylül 2015 tarihinde edinilmiştir.
- Trafik Haber. (2010). Otobüsler 2012'ye Kadar Engellilere Uygun Hale Getirilecek <http://www.trafikhaber.com/engelliler-icin-trafik/otobusler-2012ye-kadar-engellilere-uygun-hale-getirilecek.htm> adresinden 15 Eylül 2013 tarihinde edinilmiştir.
- Tsuda, E. (2006). Japanese culture and the philosophy of self-advocacy: the importance of interdependence in community living. *Journal compilation*, 34, 151–156. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-3156.2006.00413.x> adresinden 15 Eylül 2013 tarihinde edinilmiştir.
- TÜİK. (2011). Özürülilerin Sorun Ve Beklentileri Araştırması. <http://www.tuik.gov.tr/prehaberbultenleri.do?id=6370> adresinden 15 Eylül 2015 tarihinde edinilmiştir.
- Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü. (2010). İstatistik Yıllığı 2009. <http://www.iskur.gov.tr/LoadExternalPage.aspx?uicode=statistikstatistikindex> adresinden 15 Eylül 2013 tarihinde edinilmiştir.
- Türkiye İnsan Hakları Kurumu. (2006). İnsan Hakları. Ankara: Matus Basımevi.
- United Nations. (2000). The International Year of Disabled Persons 1981. <http://www.un.org/esa/socdev/enab-le/disiydp.htm> adresinden 15 Eylül 2013 tarihinde edinilmiştir.
- US Census Bureau. (2012). *Nearly 1 in 5 People Have a Disability in the U.S.* Census Bureau Reports. <https://www.census.gov/newsroom/releases/archives/miscellaneous/cb12-134.html> adresinden 25 Ekim 2015 tarihinde edinilmiştir.
- Waddington, L. ve Diller, M. (2002). *European and international employment law. Disability rights law and policy*. Ardsley: Transnational Publishers.
- Winter, J. (2004). Toplumsal Bir Sorun Çözümleyici Olarak Özürli Hakları Hareketinin Gelişimi. *Öz-Veri Dergisi*, 1(2), 341-356.
- Yamada, M. (2000, Haziran). The Growing Crop of Spoiled Singles. *Japan Echo*, 49-53. https://webpace.yale.edu/anth254/restricted/Japan-Echo_2000_27-6_Yamada.pdf adresinden 15 Eylül 2013 tarihinde edinilmiştir.
- Yamaguchi, K. (2005). Development of Special Needs Education in Japan and Some Current Problems. http://www.jlidd.jp/gtid/global_trend/1-Development-of-SpecialNeeds_Educa_J_Som.pdf adresinden 22 Eylül 2013 tarihinde edinilmiştir.
- Yılmaz, Z. (2004). Çalışan özürülilerin iş yaşamında karşılaştıkları sorunlar ve bunları etkileyen etmenler. *Özveri Dergisi*, 1(2), 153-375.
- Yücesan Özdemir, G. (2007, Haziran). Sosyal Dışlanma Kavramı Masum Değildir: İnsandışlanmanın Reddi ve İnsanlaşmaya Dair. *TES-İş Dergisi*, 100-103.
- 5378 Sayılı Engelliler Hakkında Kanun. (2015). <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378.pdf> adresinden 15 Eylül 2015 tarihinde edinilmiştir.